

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

HAC İBADETİNDE HANEFÎ MEZHEBİ İLE CA'FERÎ MEZHEBİ
ARASINDAKİ FARKLILIKLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Ali YİĞİT

AĞUSTOS - 2019
GÜMÜŞHANE

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**HAC İBADETİNDE HANEFÎ MEZHEBİ İLE CA'FERÎ MEZHEBİ
ARASINDAKİ FARKLILIKLAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Ali YİĞİT

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Yılmaz FİDAN

AĞUSTOS 2019

GÜMÜŞHANE

KABUL VE ONAY

Dr. Öğretim Üyesi Yılmaz FİDAN danışmanlığında, Mehmet Ali YİĞİT tarafından hazırlanan “Hac İbadetinde Hanefî Mezhebi ile Ca’ferî Mezhebi Arasındaki Farklılıklar” isimli bu çalışma, / / tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans / Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı) (Başkan)

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı) (Danışman)

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.. / .. /

[imza]

Unvanı Adı SOYADI

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “Hac İbadetinde Hanefî Mezhebi ile Ca’ferî Mezhebi Arasındaki Farklılıklar” isimli bu çalışmanın, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve alıntı yaptığım tüm çalışmaların kaynakçada yer aldığını taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☒	Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
☐	Tezim sadece Gümüşhane Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
☐	Tezimin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

.... / /

Mehmet Ali YİĞİT

ÖNSÖZ

Birtakım mekânların kutsal sayılması ve buraların ziyaret edilmesi, tarih boyunca hemen hemen her devirde görülmüştür. Bütün dinlerde farklı biçim ve uygulamalarla hac ibadetinin olduğu görülmektedir. İslâm dininde hac, ihramlı şekilde Kurban Bayramı'ndan önce, arefe gününden başlayarak bir takım sembolik ibadetlerin yapılmasını içeren bir uygulamadır.

İslâm dininin beş temel esasından biri olan hac, gerek içeriği gerekse şartları bakımından diğer ibadetlerde olmayan birtakım özellikleri kendinde barındıran bir ibadettir. İslâm hukuk ekollerinde bu ibadetin uygulanması bakımından birtakım farklılıklar söz konusudur. Bu farklılıklar haccın sünnet ve adabına yönelik uygulamalarda olabildiği gibi bazen de haccın temel farzlarında olabilmektedir. Bir başka deyişle haccı geçerli ya da geçersiz kılan hususlarda mezheplerin hem fikir olduğu noktalar olmakla birlikte, birbirinden ayrıldığı noktalar da vardır

Dört mezhep olarak şöhret bulan, dünyada ve ülkemizde çok sayıda müntesibi bulunan Hanefî, Şafî, Malikî ve Hanbelî mezhepleri ve bu mezheplerin hac ibadetine yönelik görüşleriyle ilgili çok sayıda eser, bu güne kadar telif edilmiştir. Dahası söz konusu mezheplerin kendi aralarında karşılaştırmalarının yapılması ve bir ibadetin hangi hallerde diğer mezhebe göre geçersiz olacağı gibi konular İslâmi literatürde geniş bir şekilde yer bulmuştur.

Öte yandan dünyada ve ülkemizde çok sayıda müntesibi bulunan Ca'ferî Mezhebinin hac konusundaki görüşlerini ele alan eserler, sınırlı sayıda mevcut olsa da söz konusu mezhebin, hac ibadeti noktasında, yukarıda zikrettiğimiz yaygın mezhepler ile karşılaştırılmasına yönelik eser neredeyse hiç yoktur.

Biz bu çalışmamızda ülkemizde en yaygın olan Hanefî mezhebi ile yine azımsanmayacak ölçüde ülkemizde müntesibi olan Ca'ferî Mezhebinin, hac ibadeti bakımından, benzer ve farklı yönlerini ortaya koymaya çalıştık. Böylelikle genellikle Hanefîlerle hacca giden Ca'ferî Mezhebine mensup bir kişinin ya da aksi durumda olan bir kişinin kendi mezhebine göre haccını yapmak istediğinde karşılaşılabileceği muhtemel birtakım sorunları ve bu sorunların çözümlerini gösterdik.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında kuşkusuz en belirgin katkı, önce danışman hocama aittir. Bu çerçevede tez konusunun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar geçen süre zarfında tüm meşguliyetine rağmen ilgi ve katkılarını esirgemeyerek her konuda ufuk açıcı yönlendirmelerde bulunan, çeşitli eleşitleriyle düşüncelerimi tashih eden ve çalışmamı sabırla yöneten Dr. Öğretim yesi Yılmaz FİDAN Bey'e müteşekkirim.

Değerli zamanlarını ayırarak bu çalışmayı okuyup tashih eden, öneri ve tenkitleri ile yardımlarını esirgemeyen, ayrıca tez için kaynak temin edilmesinde maddi manevi desteklerini sağlayan çalışma arkadaşlarım Ahmet Rifat SAğLAM ve Erkan ASYA Bey'e teşekkür ediyorum.

Son olarak bu günlere gelmemde hiçbir zaman şefkat, merhamet ve desteklerini esirgemeyen ebeveynime ve tez döneminde beni anlayış ve sabırla destekleyen eşime şükranlarımı arz ediyorum.

Gümüşhane – 2019
Mehmet Ali YİğİT

ÖZET

[YİĞİT, Mehmet Ali]. Hac İbadetinde Hanefî Mezhebi ile Ca'ferî Mezhebi Arasındaki Farklılıklar, Yüksek Lisans Tezi, 2019, (XII+64)

Hac, İslamiyet'in beş temel şartlarından ve Allah'a ulaşan yollardan bir tanesidir. Mekke'ye gerçekleştirilen hac ziyaretlerinin ilk olarak hangi tarihte yapıldığı net bir şekilde belli olmasa da İslamiyet'in kabul edilmesinden daha önce olduğu malumdur. Ve Müslümanların “Cahiliye Dönemi” diye nitelendirdikleri İslamiyet öncesi zamana tekabül eder.

Bu çalışmada hac kavramı genel bir bakışla ele alındı. Bu kavramın Ehl-i Kitapta, beşeri dinlerde ve İslâm öncesi Arap kültüründeki karşılığı ortaya kondu. İslâm'da hac ibadeti ana hatlarıyla açıklandı. Hanefî ve Ca'ferî mezhepleri hakkında genel bilgi verildi. Söz konusu mezheplerin yöntem ve görüşlerine kısaca değinildi. Hanefî ve Ca'ferî mezheplerine göre hac ayrıntılı şekilde ele alındı. Hac ibadetinde iki mezhep arasındaki farklılıklar ortaya kondu. Hac ibadetinde iki mezhep arasında ortak birtakım uygulama ve prensipler olsa da bir birinden ayrıldığı çok sayıda nokta olduğu söylenebilir.

Çalışmanın sonucunda; Ca'ferî mezhebinde hac kadar önemli olan bir diğer ibadetin de imamların mezarlarına yapılan ziyaretlerin olduğu, Ca'ferîler'de, Kerbelâ'nın toprağı ve suyu, Hz. Hüseyin ve çevresinde bulunanların kanı ile karışmış olduğu inancına dayanarak, o mekânın şifalı ve kutsal sayıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Arafat, Ca'ferîlik, Hanefîlik, , Harem, Hac, İhram, Tavaf.

ABSTRACT

[YİĞİT, Mehmet Ali]. Differences Between Hanafi Sect and Caferi Sect i Hajj Worship, Master Thesis, 2019, (XII+64)

Hajj is one of the five pillars of Islam and one of the paths to Allah. Although it is not clear when the hajj pilgrimage to Mecca was first made, it is known that Islam was accepted before. And what Muslims call the time of ignorance corresponds to the pre-Islamic period.

The concept of hajj is covered with an overview. The concept of this in the Ehl-i Kitap, human religions and Arab culture before İslâm was revealed. Hajj worship in İslâm is outlined. General information was given about Hanafi and Jafari sects. The methods and opinions of these sects were briefly mentioned. According to the Hanafi and Jafari sects, the hajj was discussed in detail. The differences between the two denominations were revealed during the hajj. Although there is a common set of practices and principles between the two sects in the worship of Hajj, it can be said that there are many points that are separated from each other.

As a result of the study; another important worship, as important as hajj, is the visits to the graves of the imams, and the land and water of Kerbala, in the Jaferies, Hz. It is believed that it was mixed with the blood of Huseyin and his relatives and that it was considered as healing and holy.

Keywords: Hajj, Hanafi, Jafari, Harem, Ihram, Tawaf, Arafat.

İÇİNDEKİLER

DIŞ KAPAK

İÇ KAPAK

KABUL VE ONAY	II
BİLDİRİM	III
ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	XI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XII

GİRİŞ **1-3**

Araştırmanın Konusu	2
Araştırmanın Önemi ve Amacı	2
Araştırmanın Problemi	3
Araştırmanın Soruları.....	3
Araştırmanın Planı	3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HAC KAVRAMI.....	4-19
1.1. Ehl-i Kitapta Hac.....	5
1.1.1. Yahudilikte Hac	5
1.1.2. Hristiyanlık'ta Hac	7
1.2. Beşeri Dinlerde Hac	12
1.3. Cahiliye Dönemi Arap Kültüründe Hac	13
1.4. İslâm'da Hac.....	14
1.4.1. Hac Mevsimiyle İlgili Ayetlerin İnış Süreci.....	16

1.4.2. Hac İbadetinin Hikmetleri	18
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

2.HANEFÎ VE CA'FERÎ MEZHEPLERİNDE HACCA GENEL BAKIŞ.....	20-42
2.1. Hanefilik Mezhebi	20
2.1.1. Hanefî Mezhebinin Oluşması ve Yayılması	21
2.1.2. Hanefî Mezhebinin Usul ve Görüşleri	22
2.2. Ca'ferî Mezhebi	24
2.2.1. Ca'ferîlerde İnanç Esasları.....	27
2.3. Hanefî Mezhebinde Hac	32
2.4. Ca'ferî Mezhebinde Hac	35
2.4.1. Kâbe Dışında Kutsal Ziyaret Yerleri	37
2.4.2. Hac İbadetinin Hikmeti.....	39
2.4.3. Sıhhat Şartları.....	40
2.4.4. Hacda Vekâlet (Nâiblik)	41
2.4.5. Hac İbadet ve Amelleri	41
2.4.6. Haccın Adabı	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.HAC İBADETİNDE HANEFÎ VE CA'FERÎ MEZHEPLERİNDEKİ FARKLILIKLAR	43-62
3.1. Haccın Farzları Açısından Farklılıklar	43
3.1.1. Hanefî Mezhebinde Haccın Farzları	44
3.1.2. Ca'ferî Mezhebinde Haccın Farzları.....	45
3.2. İhram Açısından Farklılıklar.....	45
3.3. Arafat Vakfesi Açısından Farklılıklar	48
3.4. Müzdelife Vakfesi Açısından Farklılıklar	50
3.5. Mina'da Şeytan Taşlama Açısından Farklılıklar	50
3.6. Hac Kurbanı ve Tıraş Olma Açısından Farklılıklar.....	55

3.7. Keffaret ve İhram Yasakları Açısından Farklılıklar	56
3.8. Yasaklar Açısından Farklılıklar	61
3.9. Hacdaki Genel Konular Açısından Farklılıklar	61
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	63
KAYNAKÇA	65
ÖZGEÇMİŞ.....	69

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 3.1. İhram Açısından Hanefî ve Ca'ferî Mezhepleri Arasındaki Farklılıklar	47
Tablo 3.2. Arafat Vakfesinde Hanefî ve Ca'ferî Mezhepleri Arasındaki Farklılıklar	49
Tablo 3.3. Şeytan Taşlamada Hanefî ve Ca'ferî Mezhepleri Arasındaki Farklılıklar	54
Tablo 3.4. Keffaretler ve İhram Yasaklarında Hanefî ve Ca'ferî Mezhepleri Arasındaki Farklılıklar.....	57

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
AÜİFY	: Ankara Üniversitesi İlahiyet Fakültesi Yayınları
bkz.	: bakınız
c.	: cilt
çev.	: çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
İTED	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
KSÜİF	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
neşr.	: neşreden
s.	: sayfa
SDÜSBE	: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
terc.	: tercüme
thk.	: tahkik
tsz.	: tarihsiz
vb.	: ve benzeri
yay.	: yayınları
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

GİRİŞ

Hac, İslâmiyet'in beş temel esası olarak bilinen ibadetlerden biridir. Mekke'ye hac amacıyla yapılan yolculukların ilk defa ne zaman başladığı tam olarak bilinmemekle birlikte, İslâmiyet'ten önce de o bölgede bu ibadetin var olduğu ve insanların bu amaçla Mekke'ye geldikleri bilinmektedir. Mekke, İslâmiyet öncesinde, Hicaz yarımadasında bulunan hatırı sayılır kentlerden biridir. Hindistan, Afrika, Orta Doğu ve batı Akdeniz'de yer alan ticaret yollarını birbirine bağlayan başlıca bir merkez konumundadır.

Bazı mekânların kutsal sayılması ve buraların ziyaret edilmesi, insanlık tarihiyle eş değer bir geçmişe sahiptir. Bütün dinlerde farklı biçim ve uygulamalarla Hac ibadetinin olduğu görülmektedir.

İslâm dininde hac, ihramlı şekilde Kurban Bayramı'ndan önce, arefe gününden başlayarak bayramın dördüncü gününe kadar sürmektedir. Bu zaman içerisinde Arafat ve Müzdelife denilen yerlerde belirli bir süre beklemek anlamına gelen vakfe, birtakım sembolik ibadetler yerine getirilerek yapılmaktadır.

İslâm dininde beş temel esastan biri olarak görülen hac, gerek içeriği gerekse şartları bakımından diğer ibadetlerle benzer ve farklı yönleri olan bir ibadettir. İslâm hukuk ekollerinde bu ibadetin uygulanması bakımından birtakım farklılıklar söz konusudur. Bu farklılıklar haccın sünnet ve adabına yönelik uygulamalarda olabildiği gibi bazen de haccın temel farzlarında olabilmektedir. Bir başka deyişle haccı geçerli ya da geçersiz kılan hususlar mezhepler arasında, ittifak edilen konular olmakla beraber üzerinde görüş birliği sağlanmamış konular da vardır. Bu farklılıklar hacca yönelik ayet ya da hadislerin farklı yorumlanmasından kaynaklanmaktadır.

İslâmiyet'in en temel ibadetlerinden biri olmasının yanı sıra, Hac ibadetinin uygulanması noktasında İslâm hukuk ekollerinde birtakım farklılıklar vardır.

Dünyada ve ülkemizde çok sayıda müntesibi bulunan Hanefî, Şafî, Malikî ve Hanbelî mezhepleri ve bu mezheplerin hac ibadetine yönelik görüşleriyle ilgili bugüne kadar çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Ayrıca bu mezheplerin kendi aralarında karşılaştırmalarının yapılması ve bir ibadetin hangi durumlarda diğer mezhebe göre geçersiz olacağı gibi konular İslâm külliyyatında ayrıntılı bir şekilde yer bulmuştur.

Diğer taraftan dünyada ve ülkemizde çok sayıda müntesibi bulunan Ca'ferî Mezhebinin hac konusundaki görüşlerini ele alan eserler mevcut olmakla birlikte mezhepler arasında karşılaştırma yok denecek kadar azdır. Ayrıca Ca'ferî Mezhebinin hac ibadeti noktasında, ameli ve itikâdi problemler görüldüğünden ve hak mezhebi olarak kabul görülmediğinden araştırmalar yüksek lisans ve doktora seviğinde kalmıştır.

Araştırmanın Konusu

Türkiye'de yaygın olarak takipçisi olan Hanefî mezhebi ile yine azımsanmayacak ölçüde Türkiye'de takipçisi olan Ca'ferî Mezhebinin, hac ibadeti bakımından, benzer ve farklı yönlerini ortaya koymak bu araştırmanın konusudur. Haccın farzları, vacipleri, sünnet ya da adabları hakkında iki mezhep arasında benzer ya da ayrı noktaların tespiti yapılarak bir karşılaştırmaya gidilecektir.

Araştırmanın Önemi ve Amacı

İslâm hukuk ekollerinde hac ibadetinin rukun ve şartlarında birtakım farklılıklar olup, söz konusu ekollerden Hanefî, Şafî, Malikî ve Hanbelî mezheplerinin Hac konusunda örtüştükleri ya da ayrıştıkları noktalar hakkında günümüze kadar çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ülkemizde yaygın olarak takipçisi olan Hanefî mezhebi ile yine önemli ölçüde takipçisi olan Ca'ferî Mezhebi arasında, hac ibadeti yönünden bir karşılaştırmanın yapılması son derece önemlidir. Çünkü Hanefî, Şafî, Malikî ve Hanbelî mezheplerinin bu konuda birbirinden ayrıldıkları ve birleştirdikleri noktaların belli olması, bu mezheplerin takipçilerine hac ziyaretlerinde bir kolaylık sağlamaktadır. Oysa ülkemizde yaygın olan Hanefî mezhebini takip eden Müslümanlar ile hac yolculuğuna çıkan Ca'ferî Mezhebine mensup bir kişinin birtakım zorluklar ile karşılaşması muhtemeldir. Bu çalışmada söz konusu zorlukları en aza indirmek amacıyla, iki mezhep arasındaki benzer ve farklı yönlerin ortaya konması amaçlanmıştır. Böylelikle söz konusu iki mezhepten birine mensup bir kişinin, kendi mezhebine göre haccını yapmak istediğinde karşılaşılabileceği muhtemel birtakım sorunlar ve bu sorunların çözümleri gösterilmiş olacaktır.

Araştırmanın Problemi

Ca'ferîye mezhebine mensup bir kişi, ülkemizde genelde Hanefî mezhebini takip eden kişilerle hacca gitmekte, iki mezhep arasındaki farklılıkları bilmediği için de birtakım problemler ile karşılaşabilmektedir. Çünkü bir mezhebe göre vacip olan, diğerine göre farz olabilmekte ya da bir mezhebe göre sünnet veya âdap olarak nitelenebilecek bir uygulama, diğerinde kesin olarak yerine getirilmesi gereken vacip-farz olabilmektedir. Bu durum gerek hacı adayının gerekse ona rehber durumunda olan din görevlilerinin birtakım sıkıntılar yaşamasını beraberinde getirmektedir. Bütün bunlar ise bir problemdir.

Araştırmanın Soruları

Hanefî ve Ca'ferî Mezhebinde haccın ortak noktaları nelerdir? Haccın geçerli olması için mutlaka yerine getirilmesi gerekenler noktasında iki mezhep arasında farklılıklar var mıdır? Haccın sünnetleri ve âdapları hakkında iki mezhep arasında benzer ya da ayrı noktalar hangileridir? Hac yasaklarında iki mezhebin arasında bir benzerlik ya da farklılık var mıdır gibi sorular bu çalışmanın bütününde cevap aradığımız sorulardır.

Araştırmanın Planı

Bu araştırma bir giriş, üç bölümden oluşmaktadır.

İlk bölümde Hac kavramı hakkında genel bilgiler verilerek bu kavrama gerek terimsel olarak İslâm dininde, gerekse İslâmiyet öncesi Arap kültüründe ve Ehli Kitap'ta hangi anlamların yüklendiği üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde Hanefî ve Ca'ferî mezhepleri genel bir başkış açısıyla ele alınarak iki mezhebin usûl ve görüşlerine değinilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise hac ibadeti noktasında iki mezhebin karşılaştırılması yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HAC KAVRAMI

Hac, kökeni itibariyle İbranice olan bir kelimedir. İbranice’de “hag” diye telaffuz edilen bu kelime “bir şeyin etrafında dolaşmak, dönmek” anlamındaki “hvg” kökünden türemiş ve “bayram” anlamında kullanılmıştır. Hac ya da hag kullanımının çok eskilere dayandığı, İbranice’den başka Aramice’de ve Sabii dilinde de kullanılan bir kelime olup “bir şeyin etrafında dolaşmak, halka oyunu” anlamında olduğu ve sonraları “bayram” anlamı kazandığı belirtilmektedir. Arapça’da sözlükte “görmek, yönelmek, bir yeri ziyaret etmek” anlamda kullanılmaktadır.¹

Fıkıh literatüründe hac, “Kâbe’ye ulaşmaya fırsat bulan her Müslüman’ın başlangıç ve bitiş tarihleri belli olan zaman içinde Kâbe’yi, Arafat, Müzdelife ve Mina’yi ziyaret etmek ve belli bazı dini görevlerini yerine getirmek suretiyle yaptığı ibadet” demektir. Bu kutsal ibadeti yerine getiren kişilere Arapça’da “hac” (çoğulu huccac), Türkçe’de “hacı” denir.

Hac, İslâm’ın başlıca ibadetlerinden biri olup, İslâm’ın bir alâmeti olmasının yanı sıra, hem siyasi ve hem de kulluk yönü olan bir ameldir. İslâmi doktrine göre her Müslüman’ın müsait koşulların oluşması halinde, hayatında en az bir kereye mahsus olmak üzere, bu ibadeti yerine getirmesi farzdır. Akıl, buluğ çağına ulaşmış olmak ve hacca engel bir tutukluluk halinin olmaması, hacca gidip gelecek gerekli maddi olanağa sahip olmak haccın farz olması için gerekli görülmüştür.²

“*Kıran, ifrad ve temettü*” olmak üzere üç kısım hactan bahsedilmektedir. Genel görüşe göre Haccın “Şevval, Zilkade ve Zilhicce “ aylarında eda edilmesi gerekmektedir. Hac görevini yerine getirmek isteyen bir kimse için, ihrama girdiği andan itibaren, birtakım şeyler haram görülmüştür. Hac, “ihrama girmek, Arafat ve Müzdelife denilen yerlerde bir süre beklemek, aynı şekilde Mina’ya giderek, sembolik

¹ Ömer Faruk Harman, “Hac”, DİA, İstanbul: TDV Yay., 1996, XIV, s. 413-416.

² Abdülkerim Özeydin, “Hac”, DİA, İstanbul: TDV Yay., 1996, XIV, s. 386.

olarak bulunan ve şeytanı temsil eden yere taş atmak, Safa ve Merve denilen iki tepe arasında koşmak, ziyaret tavafı ve tavaf namazından meydana gelmektedir.³

Araştırmamızın asıl konusunu oluşturan Hanefî Mezhebi ile Ca'ferî Mezhebi'nde hac ibadetinin karşılaştırmasını yapmadan önce, hac kavramının İslâmiyet öncesi Ehl-i Kitapta ve cahiliye Arap toplumundaki tarihi arka planına kısaca değineceğiz.

1.1. Ehl-i Kitapta Hac

1.1.1. Yahudilikte Hac

Eski Ahit'te yer alan bazı metinlerde, Yahudi erkeklerinin yılda üç defa Kudüs'te Yahve'nin huzuruna gelmek zorunda oldukları görülmektedir.

Yahdilikte söz konusu seyahat körler, yaşı küçük olanlar, kadınlar, akli melekeleri yerinde olmayanlar ve sağlık koşulları el vermeyenler dışındaki herkes için farz kabul edilmektedir. Çocuklar ve kadınlar hactan muaf tutulmakla birlikte, uygulamada çok sayıda kadının eşleriyle hac yaptıkları, kişilerin çocuklarını yanlarında götürerek onlara hac yaptırdıkları bilinmektedir. Hac ibadeti esnasında çok fazla kurban kesilmekte ve derileri de hac için oraya gelenlere, sevap almak amacıyla ücretsiz olarak verilmektedir.⁴

Şavuot⁵ (haftalar bayramı), Pesah/Fısıh⁶ (mayasız ekmek bayramı) ve Sukot⁷ (çadırlar, çardaklar bayramı) Yahudilerin en fazla önem verdikleri bayramlardır. Bu bayramlara “Hac Bayramları” denmektedir. Mâbet döneminde Yahudiler söz konusu bu üç bayramda Mâbet'i ziyaret etmek zorunda tutulmuşlardır.⁸

Bu üç eski hasat bayramı İbranice'de “hag” diye geçmektedir. “Hag” sözcüğü hacla dinî bayramı birbiriyle bağlantılı hale getirmektedir.⁹ Temel dinî bayramlar ibadet mekânlarıyla irtibatlı olduğundan dinî bir yolculuğu da içermektedir. Bir başka deyişle,

³ Özeydin, a.g.e., s.387; Hamidullah Muhammed, **İslâm'da Hac**, trc. M. Akif Aydın, İstanbul: İTED, VIII, 1984, s. 123-162.

⁴ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ankara: Ocak Yay., 1993, s. 461.

⁵ Tesniye, 27/11.

⁶ Levililer, 23/ 5-6; Sayılar, 28/16-17.

⁷ Tesniye, 16/6.

⁸ Âdem Özen, **Yahudilikte İbadet**, İstanbul: Ayışığı Yay. , 2001, s. 213.

⁹ Yaşar Kutluay, **İslâm ve Yahudi Mezhepleri**, Ankara: Anka Yayınları, 1965.

bayramlar sebebiyle ziyaret edilen bu ibadet mekânları aynı zamanda hac yerleri olarak görülmektedir. Bu tür mekânlar üçe ayrılmaktadır:

1. Kudüs ve çevresinde yer alan, târihî yerleri bulunan ve Kitab-ı Mukaddes'in tarihi içinde kutsiyeti gelişen mekânlar.
2. Kabala ve Talmud'da kendilerinden bahsedilen ve çoğunlukla Celile'de (Galile) yer alan bilge maşatları.
3. İsrail'in çeşitli yerlerinde Diaspora (Filistin toprakları dışında yaşadıkları yerler), din bilginlerine ve ruhban sınıfına adanan mekânlar.¹⁰

Hız. Musa'nın dini tebliğinden önce, önemli kişilerin başlarından geçen bazı olayların anlatıldığı Eski Ahid'de yer alan bazı mekânlar, sonrasında Yahudilikte özel mekânlar olarak görülmüştür. Hâkimler devrinde gerçek anlamda haccın yapıldığı ilk yer Şilo'dur.¹¹ Krallık zamanında iki adet hac mekânı vardı. Bu ziyaret yerleri olarak Beytel ve Dan; diğer yandan kendisinde Ahid Sandığı bulunan ve ibadet mekânı özelliği bulunan Kudüs söylenilebilir. Kudüs'ün önemi ve peygamberlerin ayrılıkçı tutumlara karşı oluşu, ibadetin merkezileşmesine sebep olmuş; bu amacın gerçekleşmesi içinse krallık otoritesinden de yararlanılma yoluna gidilmiştir. Hezekiel, m.ö. 8. asırdan itibaren, ihtişamlı bir Fısıh bayramı gerçekleştirmek için halkı kutsal şehir Kudüs'e çağırmıştır.¹²

Hac ziyareti kastıyla Kudüs'e gelme geleneği, Mâbed'in yıkılmasından sonra da devam etti.¹³ Babil mağlubiyetinden sonra Mâbed'in tekrardan inşa edilmesi üzerine hac, m.ö. 515 senesinde, yeniden başlayarak Fısıh bayramları yapılmaya devam etti.¹⁴ Hac ile ilgili dinin gerektirdiği bazı kurallar ve bunlara uymanın zorunluluğu ve haccın manevi yönü¹⁵ zamanla daha çok ön plana çıkmıştır.¹⁶

Kudüs'te yer alan Mâbed'in Romalılar'ca yıkılmasından sonra (M.S. 70) oraya bağlı yapılan bazı ibadetler hac esnasında yapılamamış ve kurbanlar sunulamamıştır. Mâbed'in yıkıntısında yer alan Batı Duvarı, "*Ağlama Duvarı*" ya da "*Şikâyet Duvarı*"¹⁷,

¹⁰ Ömer Faruk Harman, "Hac", DİA, İstanbul: TDV Yay., 1998, 14, s. 383.

¹¹ Yeşu, 18/1.

¹² Krallar, 23/22; Tarihler, 30/13.

¹³ Yeremya, 4/15.

¹⁴ Ezra, 7/19.

¹⁵ Mezmurlar, 120/134.

¹⁶ Harman, a.g.e., s. 384.

¹⁷ Ekrem Sarıkçıoğlu; *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, İstanbul: Otağ Yay. , 1983, s. 8.

sayılarak ziyaret edilmeye devam etmiştir. Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü ele geçirmesiyle Yahudiler tekrar hac yapma özgürlüğüne kavuşmuş; 1492'de İspanya'dan kaçıp Osmanlı Devleti'ne sığınan Yahudilerden de çok sayıda kişi hac için Kudüs'e gitmiştir.¹⁸

Yahudiler için Kudüs'ten başka da çok sayıda ziyaret edilecek mekânlar vardır. Zamanımızda Yahudiler yılın belli zaman dilimlerinde bu mekânları ziyaret ederek, bunun şans getireceğine, kötüye giden işlerin yoluna gireceğine inanmaktadırlar. Hac ibadetinde genellikle önemli bir uygulama olarak dua yapılmakta, tanrıya adaklar adanmakta, kimi zaman da kişi ihtiyaçlarını bir kâğıda yazarak hac mekânına bırakmaktadır. Ağlama duvarında, diğer adıyla Süleyman Mâbedi'nin batı duvarı dışındaki ziyaret mekânlarında, o Mâbed'in azizlerine yalvarılıp şefaathçi olmaları istenmektedir.¹⁹

Ağlama Duvarı'na gelen kişiler, Temmuz'un 17'si akşamdan başlayarak Ağustos'un 19'una kadar devam edecek olan, toplamda 23 gün, çeşitli dualar yapmakta ve hac ibadetlerinin önemli bir bölümünü gerçekleştirmiş olmaktadır.²⁰ Diğer yandan daha önce ele aldığımız ve 15-22 Tışri'de kutlanan Sukkot bayramında, bayramı kutlamak için gelen kişiler, şeytanı ve onun yapacağı kötülükleri engellemek için koçboynuzundan yapılan bir çalgı sesinin etrafında toplanılır. Suyun yanında, günahlardan arınmak amacıyla taşlık ayinini yerine getirilir. Bu tören vesilesiyle günahın suyun dibine atıldığına inanılmaktadır.²¹

1.1.2. Hristiyanlık'ta Hac

Hristiyanlığın temel kaynağı olan Yeni Ahit'te Hac'la ilgili net söylemler bulunmamaktadır. Lâkin Yeni Ahit'te bulunan metinlerde yer alan bazı dizgeler yorumlanarak haccın farz olduğu söylemine varılabilir. Hz. İsa'nın, bir öğrencisine hitaben söylediği "*benim ardımca gel*"²² ifadeleri bu anlamda yorumlanmaktadır. Hristiyan din adamlarının "*mânevî yolculuk*" diye anlattıkları "hac", Hristiyanlarca İsa'nın bizzat yolundan gitmek olarak ifade edilmektedir. Diğer taraftan İsa'nın, "*Ben*

¹⁸ Tümer ve Küçük, a.g.e., s. 462.

¹⁹ Harman, a.g.e., s. 384.

²⁰ Tümer ve Küçük, a.g.e., s. 462.

²¹ Harman, a.g.e., s. 384.

²² Matta, 8/22; Markos, 2/14; Luka, 5/ 27; Yuhanna, 21/19-22.

Yol'um, Hakikat'ım, Yaşam benim. Benim vesilem olmadan hiç kimse Baba'ya ulaşamaz"²³ sözünden hareketle bu düşünceye sahip olunmaktadır. Bu ifadeden kastedilenin her bir Hristiyan'ın İsa vesilesiyle Baba'ya ulaşmaya çağrılı olduğu söylenmektedir. Gene İsa'nın, "...Koyunların kapısı benim. Benden önce gelenlerin hepsi hırsız ve eşkıya idi, ama koyunlar onu dinlemedi. Kapı Ben'im. Bir kimse benim vesilemle içeri girerse kurtulur... Bu ağıldan başka koyunlarım da var. Onları da getirmeliyim"²⁴ şeklindeki ifadeleriyle hacca işarette bulunduğu söylenmektedir.²⁵

Origen'in, "dine yeni girmek, dinde tekâmül seyri içerisinde olmak ve eksiksiz hale gelmek" diye üç aşamada halinde dile getirdiği manevi olgunlaşma yolculuğu, kendisinden sonra gelen teologlar tarafından "ruhu geliştiren, aydınlatıcı, birleştirici yollar" olarak anlatılmakta ve İncil'de yer alan bazı ifadelerden hareketle, bu yolculuk tıpkı bir hac yolculuğu gibi yorumlanmaktadır.

Hristiyanlarda hac ibadeti ilk kez, Azîze Helene'nin Hz. İsa'nın doğduğu, çarmıha gerildiği, yaşamını yitirmesi ile defnedildiği ve büyük kiliselerin olduğu yerlere ziyaret yapması biçiminde başlamıştır. Bu anlamda "Azize Helene", Hristiyan hac tarihinin ilk hacısı olarak bilinmektedir. I. Konstantin'den evvel Pavlus ve Petrus'un kabirleri İmparatorluğun başkentine gelmiş onlarca dua etmek için ziyarette bulunulurdu. 4 asırdan itibaren Ortaçağa kadar ki zaman zarfında Hristiyan hacı Roma, Kudüs ve Santiago de Compostela (İspanya) ekseninde gerçekleşmiştir. Hristiyanlar tarafından Kudüs, günahlardan affolunmaya vesile olan ve kurtuluşun yaşandığı gizemli yer, dünyanın merkezi²⁶ İsa'nın tekrar dünyaya geleceği yer; Roma, havari Petrus'un, Pavlus'un kabirlerinin ve birçok şehidin mukaddes abidelerinin olduğu kutsal şehir; Santiago de Compostela'ysa, dünyanın bir diğer ucunda olan havari Büyük Yakub'un kült merkezidir.²⁷

Fatima (Portekiz'de Lizbon'un Kuzeydoğusunda yer alan önemli bir hac mekânı) ve Lourdes (1858'de Bernadette Soubirous'tan itibaren Hz. Meryem'e ayrılmış, Güney Fransa'da Prenelerin zirvelerindeki bir hac mekânı) Hristiyan haccının

²³ Yuhanna, 14/16.

²⁴ Yuhanna, 10/7.

²⁵ Mehmet Şemseddin Günaltay, **İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri**, Ankara: Ankara Okulu Yay., 2013.

²⁶ Loan P. Couliano, **Dinler Tarihi Sözlüğü**, Çev. Ali ERBAŞ, İstanbul: İnsan Yay., 1997, s. 30.

²⁶ Ali Erbaş; **Yahudilik, Hristiyanlık ve Benzeri Kadîm Geleneklerde Hac, İslâmiyet'in Haccıyla Karşılaştırmalı**, İstanbul: TDV Yay., s. 83.

²⁷ Couliano, a.g.e., s. 33.

en fazla yapıldığı yerlerdendir. Buna benzer hac yerlerini ziyaretin peşinden dönmekte olan hacıların etkisi doğudaki gibi batıda da kiliselerdeki dinsel yöntemlerin hemen kabullenilmesine vesile olmuştur.²⁸

Bunlar İspanya'nın Santiago de Compostela'da bulunan "*Aziz Yakub'un mezarı*" ve Roma'da yer alan "*Aziz Petrus'un*" ve *Aziz Pavlus'un*" kabirleridir. Aziz Yakub'un mezarı 11. asırda İspanya'nın Kuzeybatısında bulunmuştur. Tapınağın Avrupa dışından gelen hacılar üstünde bıraktığı etki, İspanya'ya gelen ve Hristiyan kralların yardımlarından faydalanan Cluny papazlarının vaaz ve yönlendirmeleri ile meydana gelmiştir. Buralardaki hac, Kudüs'de gerçekleştirilen hacca oranla bir hayli şöhret kazanmıştır. Roma tapınakları uzun yıllarca saygı duyulan bir konuma sahiptir. Papalığın uzun süredir Roma'da yer almasının ve Batı Hristiyan yaşamındaki rolünün günbegün artmış olmasının, önemli bir hac merkezi haline ulaşmasında oldukça etkili olmuştur.²⁹ Diğer taraftan Roma Kilisesi görevlilerinin kiliseye ait işleri hükümet örgütleri çerçevesinde ele alabilecek duruma getirmiş olmaları da Roma ibadethalerinde eda edilen hacın önemini öne çıkarmıştır.³⁰

Aydınlanma döneminde popüler dinî ritüellere çok kıymet verilmezdi. Bu nedenle hac da büyük oranda önemini kaybetmişti. İdareciler ve ilmiye sınıfının değişen görüşleri bu noktaya gelinmesinde etkiliydi. Rusya'da ki Batı devletlerinde de kendini ilmiye sınıfından olarak nitelendiren diktatörlerin icraatları da toplumun dindarlığına yönelik negatif bir tutum içerisindeydi. Öyle ki Batı devletleri bu konuda Rusya'yı dahi geçmişti. 1789 Fransız ihtilali ve Napolyon'un uygulamaları ile Avrupa kıtasının öteki bölgelerine de geçen bu olumsuz tutum, klasik hac uygulamalarının gelişimini olumsuz anlamda önemli ölçüde etkilemiştir. Hac yapılan çok sayıda mekân ve tapınak bu düşüncenin olumsuz etkilerine maruz kalmış ve bu tapınakların ve mekânların çoğu yalnızca toplumdaki bazı kişilere geçmiş, bunlardan birçoğu sadece halktan bazı kimselerin yadigârında kaldı. Bu mekânların veya tapınaklardan bir kısmı 1815 yılından sonra dini faaliyetler yapan bazı gruplar tarafından tekrar ele geçirildi ya da yeniden inşa edildi. 1917 yılına kadar Rusya yolları bir hac mekânından diğer hac mekânına giden hacılar ile dolardı. Rus hacıları kalabalık gruplar oluşturarak Kudüs'e de

²⁸ Couliano, a.g.e., s. 33.

²⁹ Hâbil Şentürk, **İbadet Psikolojisi**, İstanbul: İz Yay., 2008, s. 47.

³⁰ Harman, a.g.e., s. 384.

giderlerdi. Kudüs'te birçok hac konaklama yerleri ve Rus manastırı vardı. Bununla birlikte İtalya'nın "Bari" ve Yunanistan'ın "Athos" şehirlerine de hac amaçlı ziyaretler gerçekleştiriyorlardı. Diğer taraftan İmparatorluk hükümeti Aziz Nikolas'a ait Tapınağı'ı ziyarete gelen Rus hacıları için Bari'de konaklama yerleri yaptırmıştı. Bu hacılar, İsa'ya dua ederek (Rab İsa! Ey Tanrı'nın Oğlu! Günahkâr olan bana merhamet et) şeklinde bir dua ile tapınaktan tapınağa ziyaret gerçekleştirirlerdi.³¹

Hristiyan dininin Türkiye'de de ziyaret mekânları oldukça fazladır. Bu yerler Hristiyanlık tarihi ve seçkin kişileri ile yakından ilgilidir. Pavlus'un misyonerlik gezileri esnasında dolaşmış olduğu yerlere bugün birtakım Hristiyanlar tarafından ziyaretler gerçekleştirilmektedir. Hatay, Antakya bu yerlerden öne çıkanlar arasındadır. Petrus, Pavlus, ve Barnaba Antakya'da Hristiyanlığı yaymışlar, M.S. 252 ve 300 yılları arasında Antakya'da 10 kilise toplantısı yapılmış ve ilk zamanlarda Antakya Kilisesi beş büyük kiliseden biri sayılmıştır. Antakya'dan başka diğer kutsal bir yer de Efes'tir. Efes'te Pavlus bir müddet yaşamış, Hristiyanlığı yaymaya çalışmış, havarî Yuhanna da aynı şekilde Efes'te yaşamış ve burada ölmüştür. Hz. Meryem'in de Yuhanna'yla beraber Efes'e gelip burada yaşadığına dair görüşler vardır; lâkin bu düşük bir ihtimaldir. Çünkü "Epiphanius", Hz. Meryem'in Efes'e gidip orda öldüğü fikrinin kanıtlanmadığını söylemektedir.³² Bu düşünce, bir Alman azizin vizyonundan doğmuştur. Kilise Babaları da Efes'te Hz. Meryem'in bir evinin ve kabrinin olduğuna hiç değinmemektedir.³³

Ancak Efes'te yer alan ve Hz. Meryem'e ait olduğu söylenen ev bu zamanda da bir hac yeri olarak ziyaret edilen mekânlar arasındadır. Hristiyanlar burada yer alan kutsal sudan içip, duada bulunurlar. Diğer yandan Antalya (Demre) da Hristiyanlar tarafından Noel Baba'nın (Saint Nicholas) yaşadığı ve toprağa verildiği yer olduğuna inanılarak ziyaret edilmektedir. Demre'de 4. Asırda yaşamış olan Myra (Demre) piskoposu olan Saint Nicholas'ya ait bir ibadet hane de vardır. Diocletien döneminde katledilen ve Yunan, Rus ve Sicilya toplumlarının, denizcilerin ve çocukların koruyucu azizi bilinen Nicholas'ın kemikleri 11. asırda Güney İtalya'daki Bari'ye taşınmıştır.³⁴

³¹ Harman, a.g.e., s. 386.

³² Tümer, a.g.e., s. 81.

³³ Tümer, a.g.e., s. 89.

³⁴ Harman, a.g.e., s. 386.

Hristiyanlar haccetmek amacıyla bir kutsal bir yere ya da tapınağa gittiklerin de haccı birkaç şekilde gerçekleştirirler. Bunları maddeler halinde şu şekilde sıralamak mümkündür.³⁵

1. Bedensel bir dua: Kişinin yüzü yere gelecek şekilde kapanarak, ellerini çaprazlama bir şekilde bağlayarak yapılan bir ibadettir.

2. Sessiz bağışlanma dileme: Yalın ayakla, kişi yavaş yavaş dizler üstüne çökerek af dlenir.

3. Su kullanma: Suya temal ederek veya değişik biçimlerde su kullanılarak gerçekleşir.

4. Ayakla birtakım hareketler yaparak Tanrının rızasını kazanmaya çalışılır.

Hristiyanlıkta Haccetmek için, hac mevsimi sayılan kutsal zamanlarda birini tercih etmek gerekir. Assomption (Hz. Meryem'in bedeninin melekler tarafından göğe çıkarıldığı günün anısına 15 Ağustos'ta kutlanan bayram) gününde de Fransa'nın Lourdes şehrine Noel günlerinde Kudüs'e, gidilir. Gene Pentikost ve Paskalya günleri de hac mekânı diye bilinen yerlere doğru hac ziyaretlerinin en çok yapıldığı zaman dilimleridir. Bu kutsal tarihlere kişi bedeniyle katılmakta, aynı zamanda kendilerini ebedî ve ezeli kudrete yakınlaşmış görmekte ve ruhsal bir dinginliğe ulaşmış saymaktadırlar. Diğer taraftan Kilise takvimiyle ayarlanmış bir zamanda bir hatırayı anmak, Hristiyan haccının hedefleri içerisinde ve Hristiyan'ın ibadet yaşamına canlılık katar. Haftanın bir günü geleneksel olarak hac uygulamasına ayrılır. Meselâ "*Pazartesi hacları*" ya da "*Cuma hacları*" kavramları kullanılmaktadır. Bu anlamda "*Pazar hacları*" diye kullanılan bir deyim hemen hemen bulunmamaktadır. Pazar gününün tüm Hristiyanların en önemli ibadet günlerinden bir tanesi sayılmasıyla başka işlerle uğraşacak zamanın kalmaması "*Pazar hacları*" deyimine neden olduğu söylenmektedir.³⁶

İslâm'dan başka diğer dinlerde de çoğunlukla hac veya hacca benzeyen uygulamalar görülmektedir. Genel olarak kutsal mekân tüm dinlerde haccın ortak noktası sayılmaktadır. Bu dinlerin tümünde değilse de hemen hepsinde kutsal zaman kavramı vardır. Fakat İslâm'daki gibi mekânı ve zamanı vahiyle kesin olarak belirlenmiş, belli ölçüde zenginlik koşulu aranarak yerine getirilmesi gereken bir farz

³⁵ Erbaş, a.g.e., s. 29.

³⁶ Erbaş, a.g.e., s. 31.

kılınmış, gerçekleştirilmesinin ve kabulünün şartları net şekilde ortaya konulmuş düzenli bir hac uygulaması öteki dinlerde görülmemektedir. İbrahimî kökenli Hristiyanlık ve Yahudilikte kutsal yolculuklar, ziyaretler olsa da, bu dinlerdeki hac uygulamaları; İslâm'daki kadar açık ve net şekilde ortaya konmuş, sınırları belli olan bir uygulama değildir.

1.2. Beşeri Dinlerde Hac

Kutsal mekân ifadesi ve kutsal mekânları ziyarette bulunmak insanlık tarihinde en gerilere gidildiğinde bile tüm inançlarda var olan kavramlardır. Kutsal mekânlara ziyaret yapılmasının amacı, o mekânın maneviyatının verebileceği ahlâkî, manevî ve maddî kazançları elde etmektir. Evrensel kabileci ve millî dinlerin tümünde mukaddes sayılan mekânlar ve buraları ziyaret etmek vardır. Yakındoğu'da M.Ö 2000'den itibaren kutsal ziyaret yerleri şehir yaşamının hâkim olduğu yerlerde oluşmuştur. Bu dönemde Mezopotamya bölgesindeki “*Nippur*” ve Asur'da “*Ninova*” bu anlamda sayılabilecek ziyaret yerlerinden bazılarıdır. Mari tabletlerinde bize ulaşan bilgilere göre M.Ö 18. asırda Harran'daki Sin ve Qatna'daki Belit-Ekalli kutsal mekânları, ünlü ziyaret edilen tapınaklardır.³⁷

Beşeri dinlerden olan Hinduizm'de de kutsal mekânların ziyaret edilmesi olgusunu görmekteyiz. Hindistan toprakları, yirmi asrı aşkındır hac mekânı olarak bilinmektedir. İnsanlar ister Hindistan'da yaşama gözlerini açmış olsun, isterse Hindistanda doğmayıp daha sonra bu topraklara gelmiş olsun, burada bulunan dinlerin hepsinde bu toprakların kutsallığından bahsedilmektedir. Hinduizm'de hacceden kişiye “varkari” ismi verilmektedir.³⁸

Çalışma şartlarına göre yılda bir veya daha fazla, işindeki sorunlardan, aile telâşından ve kast yaşantısından uzak bir yaşamı tecrübe ederek, ilahiler söyleyerek kalabalık insanlar ile birkaç günlüğüne hac mekânı sayılan yerlere doğru hac yolculuğuna başlarlar.³⁹

³⁷ Ömer Faruk Harman, “Hac”, **DİA**, İstanbul: Diyanet İşler Başkanlığı Yay., 1998, 14, s. 382; Ejder Okumuş, **Toplumsal Değişme ve Din**, İstanbul: İnsan Yay., 2003, s. 37.

³⁸ Hançerlioğlu, a.g.e., s. 180.

³⁹ Hançerlioğlu, a.g.e., s. 180.

Beşeri dinlerden bir diğeri olan Şintoizm’de ise hac merkezi İse’dir. Tanrıça Amaterasu’nun mukaddes şehri olan İse’ye yılda üç defa hac yolculuğu gerçekleştirilmektedir. Bu yolculukların birisi hasat döneminde, diğerleri ise yıl ortası ve yılsonunda arınma amacıyla gerçekleşmektedir. Hacılar İse’ye ulaştıklarında Amaterasu’nun Mâbed’ine girmeden önce İzusu nehrinin suyana girmekte ve bazı kurallara riayet ederek manen temizlenmektedirler.⁴⁰

Hac, birçok dinde yer alan, birbirinden farklı uygulamalara sahip ve ortak bir özellik olarak, zor bir ibadettir denilebilir. Şintoizm’de öbür ibadetlerde olduğu gibi hac ibadetinde de kısmen bir yalınlık olduğundan söz edilebilir.

1.3. Cahiliye Dönemi Arap Kültüründe Hac

Hac ibadetinin temeli Hz. İbrahim’e ve hatta Hz. Âdem’e kadar varan tarihî bir ibadettir. Hz. Muhammed (sav) peygamber olarak toplumuna gönderildiğinde Mekke şehrinde hac uygulaması bulunuyordu. İnen Kur’ân ayetleri hac ibadetinin devam ettiğini göstermektedir. Âyetler ve Hz. Peygamber’in ifadeleri, hac ibadetine bulaştırılmış şirk uygulamalarına karşı çıkıldığını göstermektedir.⁴¹

Sâmî ritüellerine göre kutsal mekânlar, ilahların oturduğu evlerdir ve bu sebeple onlar, “*Büyûtü’l-Âlihe*” (İlahların Evleri) diye bilinmektedir.⁴²

İslâm’da haccın merkezi olan Kâ’be de Allah’ın Evi (Beytullah) olarak adlandırılır, fakat onun Allah’ın evi olması semboliktir ve hiçbir zaman Yüce Allah’ın orada oturduğu anlamında bir anlaşılma olmamıştır.

Cahiliye Arap toplumunun Kâbe’deki ibadetlerini eleştiren bir ayet şöyledir:

*“Kâbe’deki tapınmaları sadece ısıklık çalmak ve el çırpırmaktan başka bir şey değildir. İnkârınıza karşılık artık azabı tadın.”*⁴³

İlk insanla beraber var olan ilk Mâbedin çevresinde oluşan, insanlık tarihinin kuşaktan kuşağa aktardığı hac uygulaması, Allah’a imandan uzaklaşıp sapan kimseler

⁴⁰ Adam, a.g.e, s. 94.

⁴¹ Ömer Faruk Harman, “Hac” , DİA, İstanbul: TDV Yay., XIV, s. 384.

⁴² Ali Cevad, **İslâm Öncesi Arap Tarihi**, Ankara: Ankara Okulu Yay., 2019, s. 347

⁴³ Enfal, 8/35.

tarafından asıl amaç ve gayesinden saptırılmış, Hz. Muhammed'in sözleri ve edimleriyle yenilenerek aslî temellerine oturtulmuştur.⁴⁴

Müşriklerin Kâbe ile ilişkileri çarpık bir dini yaşam üzerine kurulmasının yanı sıra ticari bir getirim olarak da Kâbe'nin istisması söz konusuydu. Çok eski zamanlardan itibaren varlığını devam ettiren Kâbe, o günün toplumu için gerek dinî yönden gerekse de de ticarî nedenlerle bir cazibe merkeziydi. Hem ticaretin gelişmesine hem de o bölgedeki kabileler arasındaki iletişimi sağlamaya zemin hazırlayacak bir potansiyele sahipti. Kâbe, her şeyden önce ilahların içinde oturduğu bir ev olarak görülüyor, buraya ziyarete gelenler kendilerine özgür bir takım hareketler yaparak ibadet yapıyorlardı. Müşrikler Kâbe'ye yerleştirdikleri putlara ibadet ediyorlar, adaklar sunuyorlardı.⁴⁵

Haccın pratiği ile ilgili bütün teferruat Kur'an'da yer almamaktadır. Bu durum İslâm'da yer alan diğer ibadetler için de geçerlidir. Kur'an'da emirler ve yasaklar ana hatlarıyla bildirilmiş, uygulama ve ayrıntılarını Hz. Peygamber bizzat göstermiştir.⁴⁶

1.4. İslâm'da Hac

Kuran'da, söz konusu hac ibadetiyle ilgili çok sayıda ayet bulunmakta olup ve hac, gücü bulunan insanlara teklif edilmiş, dinin saygı duyulmaya layık bir nişanesi ve alâmeti olarak zikredilmiştir.

Hac suresinin 27. Ayetinde, "Hz. İbrahim (a.s), hacca gelmeleri konusunda insanları tebliğ ile vazifelendirilmiştir. Kur'ânı Kerim haccı, zamanı belli olan bir ibadet olarak açıklamıştır. Hilalin, insanlar tarafından görünmesi, bir ayın bitip diğerinin başladığına ve böylelikle hac mevsiminin de girdiğine bir işarettir.⁴⁷

Kuran'da bundan başka, haccın ifa edilmesi icap eden aylar bildirilmiştir.⁴⁸ Bu temel kurallar, cahiliyet zamamında kalma haram ayların kendisinin ya da zamanlarının

⁴⁴ Ali Akpınar, **Cahiliye Dönemi Haccından İbrahimî Hacca Dönüş, Bütün Yönleriyle Hac**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, s. 28.

⁴⁵ Hayrettin, Çağrı, Mustafa, Dönmez, İbrahim Kâfi, Gümüş, Sadrettin; **Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2006, c. 2, s. 688.

⁴⁶ Harman, a.g.e., s. 386; Sabri Hizmetli, **İslâm Tarihi**, Ankara: AÜİFY, 1991.

⁴⁷ Bakara, 2/197.

⁴⁸ Bakara, 2/197.

değiştirilmesi ve hac zamanı olarak bilinen vakitlerin öne çekilmesi ya da geriye atılması yasaklanmıştır.⁴⁹

Diğer çok sayıda ayette haccın ibadetinin ahlaki ve fıkhi hükümleri izah edilmiştir. Mesela temettü haccının Harem ve Mekke halkından olmayan insanlar için olması,⁵⁰ belirtilen kurallara uygun olarak Meş'arül-Haram'da ve Arafat'ta bir süre beklemek,⁵¹ kurban kesmek hakkında temel hükümler,⁵² hac ibadeti boyunca avlanma hükümleri⁵³ örnek olarak verilebilir.

Allah'ın evini tavafın farz oluşu⁵⁴, Merve ve Safa arasında sa'y etme⁵⁵ kurban kesmeden evvel saç kazıtmanın câiz olması⁵⁶ hac sırasında ticaret ve kazancın caiz olduğu belirtilmiştir.⁵⁷ Diğer taraftan, kadın olsun erkek olsun kişinin eşiyle tartışma ve kavgaya kalkışması ya da yakınlaşması, hac amelleri sırasında hoş karşılanmamıştır.

İslâm'da hac, *"her hangi bir şekilde Mekke'ye gitmeye imkânı olan bir Müslümanın, kanun koyucu tarafından belirlenen sürede, oraya giderek belirli görevleri yerine getirmesidir. Bu görevler Kâ'be'yi tavaf etmek, Arafat ve Müzdelife denilen yerlerde bir süre beklemek ve Mina denilen bölgede sembolik olarak şeytanı taşlamak gibi bir dizi ibadetlerin yerine getirilmesinden ibarettir."*⁵⁸

İslâmî hac, ilkin hicretin 9. senesinde, Hz. Ebûbekir'in hac emirliğinde yapılmış, daha sonrasında müşriklerin haccetmeleri yasak edilmiştir. Hicretin 10. yılındaysa, Hz. Peygamber ilk ve son haccını gerçekleştirmiş, haccın ne şekilde gerçekleştirileceğini anlatmıştır.⁵⁹

Hac, öteki ibadetlere nazaran daha karmaşık, daha genel içerikli ve çok yönlüdür. Bundan dolayı da daha zor ve sabır isteyen bir ibadettir. Değişik zaman ve değişik yerlerde yerine getirilen ibadetler bütünü olan hac ibadeti, birçok ibadeti ve

⁴⁹ Tevbe, 9/37.

⁵⁰ Bakara, 2/196.

⁵¹ Bakara, 2/198-199.

⁵² Bakara, 2/196; 22, Hac, 28.

⁵³ Maide, 5/1-2- 95-96.

⁵⁴ Hac, 22/29.

⁵⁵ Bakara, 2/ 158.

⁵⁶ Bakara, 2/196.

⁵⁷ Bakara, 2/198.

⁵⁸ Erdoğan, Mehmet, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, s. 164; Hayrettin Karaman , İsmail Karagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişken, İbrahim Ural, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2006, s. 210; Vehbe Zuhaylî, **İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi**, İstanbul: Risale Basın Yay., 1994, I, s. 16.

⁵⁹ Zuhaylî, a.g.e., s. 16.

hedefi barındırmaktadır. Bu sebeple hac, hem bireysel hem de toplumsal bir ibadettir. Aynı şekilde onun hem fiziki, hem ekonomik, diğer yandan hem somut hem de soyut yönleri vardır.

İslâm bilginleri, bütün ibadetlerde olduğu gibi hac ibadetinde de birtakım hikmetlerin olduğunu söylemiş ve bu hikmetlerin olduğunu anlamaya çalışmışlardır. Hikmet doğru hüküm anlamına gelmektedir. Haccın hikmeti de onun yerli yerinde olması, bir başka deyişle onun doğru olduğunu gösteren şeydir. İbadetler kulluk vazifesi ya da nimete şükretmek amacıyla yerine getirilir. Hacta ise her iki anlam da yer almaktadır. Hacda kulluk ve nimete şükür ana hatlarıyla gerçekleşmektedir. Şundan dolayıdır ki kulluk Allah’a karşı teslimiyet ve boyun eğıştır. Hac ibadetinde, ihramlıyken kişinin yapması gereken ve yapmaması lazım olan birtakım söz ve davranışlar vardır. Bununla birlikte hacda nimetlere karşı bir şükür de vardır. Öyle ki ibadetlerin bir bölümü malla bir bölümü de bedenle gerçekleştirilir. Hac bedenle yapılan bir yönü olduğu gibi, mal ile yapılma yönü de olan bir ibadettir. Bu sebeple hac bu iki nimete şükürü barındırır ki, nimete şükretmek; nimeti onu verenin yolunda kullanmakla meydana gelir.⁶⁰

Haccın insan hayatında bir kere farz olmasının da birçok hikmeti bulunmaktadır. Hac, Kâbe-i Muazzama ve etrafındaki belirli yerlerin belirli şart ve kurallar çerçevesinde ziyaret edilmesi farz kılınmıştır.⁶¹

Bu yerler bir defa ziyaret edildiği zaman, ibadet icra edilmiş olup tekrarı gerekmemektedir. Buluş çağına ulaşmış, akıllı olan bir Müslüman, fakirken her hangi bir şekilde Mekke’ye gitme imkânı bulur ve haccetmiş olursa, daha sonra zengin olunca yeniden haccetmesinin gerekmeyeceği söylenmiştir.⁶²

1.4.1. Hac Mevsimiyle İlgili Ayetlerin İniş Süreci

Ayetlerin inmesine sebep olan olaylar, kişiler ve olayların yaşandığı yer ve zaman bilgileri Kur’ân’da genellikle bildirilmemektedir. Bu durum, ayetlerin inme sebepleri her ne kadar özel bir durum üzerine olsa da onun hükümlerinin genel ve

⁶⁰ el-Kâsânî Âlaüddin Ebû Bekr b. Mes’ud, **Bedâi’u’s-Sanâi fî Tertîbi’s-Şerâi**, Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1986, s. 118-119.

⁶¹ Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsi, **el-Mebsût**, Kahire: Matbaatü’s-Saade, 1906, IV, s. 2.

⁶² Vecdi Akyüz, **Mukayeseli İbadetler İlmihali**, İstanbul: İz Yay., 1995, IV, s. 138.

evrensel boyutta olmasıyla yakından ilgilidir. Bununla birlikte az da olsa birtakım yer, zaman ve kişi adları Kur'ân'da yer almaktadır. Bunun birçok nedeni olsa da temel nedenin Kur'ân'ın çağları aşan bir mesaj hedefinin olduğu söylenebilir.

Kur'ân'da zaman ve mekân olgularının çoğunlukla yer almamasına karşın, hac ibadetiyle ilgili ayetlerde bu genel prensipten çıkıldığı görülmektedir. Aynı durum, vaktlerinin zikredilmesi noktasında namaz ibadeti için de geçerlidir. Bunun gerekçesi olarak Reşid Rıza şu ifadeleri kullanmaktadır:

Bazı zaman dilimleri ve mekânlar Allah tarafından yüceltilmiş ve Kur'ân'da zikredilmiştir. Bunun sebebi olarak insanın rutin şeylerden sıkılması gösterilebilir. İslâm dininde devamlı yapılması istenen ibadetler son derece kısa tutulmuştur. Örneğin namaz ibadeti İslâm'da devamlı yerine getirilmesi gereken bir ibadettir ve namazın farzlarını son derece kısa bir zamanda yerine getirilebilir.⁶³

Cuma namazı için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Haftalık bir kere toplanma anlamına gelen Cuma namazının da çok kısa sürede yerine getirilebilen bir ibadet olduğu gözlemlenmektedir. Bunda herkesin iş ve mesaisi dikkate alınarak, insanlara bir kolaylık sağlamak amacının güdüldüğü son derece açıktır. Bir başka deyişle Allah burada da zorluk değil, insanlar için kolaylık sunmuştur.

Yılda bir kereye mahsus olmak üzere bir ayın tamamında oruç tutmak farzdır. Bu da sayılı ve belli günler çerçevesinde tutulmuştur.

Hac mevsimi de bu şekilde sayılı ve günleri belli olan bir ibadet zamanıdır. Zilhicce ayının belli günlerinde farz kılınmıştır. Hacca gidip dönme vakti olarak bilinen ve haram (hürmet edilmesi gereken) aylar olarak isim verilen aylarda savaş yasaklanmış olup, bu durum barışın olabildiğince yaygınlaştırılmasına ve emniyetli bir ibadet icra edilmesine yönelik bir tedbirdir de denilebilir. Recep ayı, hac aylarından olmamasına rağmen, senenin tam ortasında olan bu ay da kendisinde savaşın yasak edildiği aylar kategorisine eklenmiş ve haram aylardan sayılmıştır.

Hac menasikinin yerine getirildiği Mekke bölgesi emniyetli bölge olarak ilan edilmiş, hacıların genel güvenliğinin öncelikli olması amaçlanmıştır. Bu şekilde

⁶³ Reşid Rıza, **Tefsîru'l-Menâr**, Kahire: Dâru'l-Fikr, 1923, X, 413-414.

belirleme ve kolaylıklar olmasaydı, hacca giden bütün Müslümanların aynı yer ve zamanda bir araya gelmesi son derece zor olurdu.⁶⁴

Kur'ân, göklerin ve yerlerin yaratıldığı andan bu yana Allah nazarında ayların adedinin 12 olduğunun altını çizerek ve bu aylardan dört tanesinin haram ay olduğunu söylemektedir.⁶⁵ Gene Kur'ân, ayların yerleri ile oynanmamasını söyleyerek bu şekildeki bir harekete kalkışmanın gerçeği gizlemede ileri gitme/küfür olduğunu belirtmektedir.⁶⁶

Ay takvimi esas alındığında, bütün aylar yılın tüm mevsimlerini dolaşmaktadır. Dinî düzenlemeler İslâm dininde çoğunlukla bu ay hesabına göre belirlenmiştir. Bu şekilde mesela Ramazan orucu, kurban ve hac günleri yılın tüm mevsimlerine denk gelebilmekte, bu şekilde her mevsimde bu ibadetler yapılabilmekte ya da güçlükleri ile mücadelede bulunulmakta ve nefislerin farklı zaman ve koşullarda eğitimi yapılabilmektedir.

Cahiliye Araplarıysa, ekonomik ve siyasî bazı gerekçeler ileri sürülerek bu ayların yerlerinde oynamalar yapmışlardır. Mesela Cahiliye Arapları, hac mevsiminin kendilerine en uygun zaman dilimine denk gelmesi için hac ibadetinin zamanında değişiklik yapmışlardır. Bu şekilde bir değişiklik, hac ibadetinin tümüyle kolay ya da tümüyle zor alan bir zaman dilimine sabitlenmesi sonucunu doğurmuştur.

1.4.2. Hac İbadetinin Hikmetleri

Hikmet kavramı kök itibariyle, Arapçada tür ve çeşit bildiren bir mastar kökünden (masdar binai nevi) gelmektedir. Bir başka deyişle bu kelime, bir çeşit hüküm demektir. Burada kast edilen hükmün doğru olan çeşidi kast edilmektedir. Bu anlamı düşündüğümüzde hikmet kelimesine, doğru hüküm anlamı verilebilir. Haccın hikmeti bu anlam çerçevesinde düşünüldüğünde, yerli yerinde doğru bir şekilde yapılan Hac denilebilir.

İbadetlerin yerine getirilmesindeki temel gaye Yüce Allah'a şükretmek ve kulluk görevini yapmaktır. Hac ibadetine ise bu iki amacın ikisi de bulunmaktadır. Hacca giden ve onun zorluklarıyla mücadele ederek, ödün vermeden ve karşılaşması muhtemel

⁶⁴ Rıza, a.g.e., s. 415.

⁶⁵ Tevbe, 9/36; Bakara, 2/194, 217; Maide, 5/2, 97.

⁶⁶ Tevbe, 9/37.

her türlü meşakkate göğüs gererek bu görevini ifa eden kişi, kulluk ve nimete şükrü bütün yönleriyle ortaya koymuş olur. Çünkü Allah’a tam bir boyun eğme ve teslim olma anlamına gelen kulluk, söz konusu ibadette tam bir itaat şeklinde kendini göstermektedir. Aynı şekilde ihrama giren kişinin bu ameli boyunca yerine getirmesi gereken ya da kaçınması gereken bir dizi emir ve yasaklar vardır.

Hac ibadetinde ayrıca Yüce Allah’ın kişiye verdiği nimetlere şükür etmek de vardır. Çünkü hac ibadeti hem bedenle hem de mali olarak yapılan bir ibadettir. Bir başka deyişle kişi hem Yüce Allah’ın ona verdiği sağlık nimetinin şükrünü eda ederken, diğer taraftan onu hacca gitmeye imkân bulacak genişlikte rızıklarla ve nimetle donatan ve onu zengin kılan rabbine karşı mali bakımdan da bir şükrü barındırmaktadır. Nimetin şükrü, o nimeti verenin yolunda onu kullanmakla mümkün olduğu ilkesinden dolayı,⁶⁷ haccın kişiye hayatı boyunca bir kere farz olması haccın hikmetine de uygundur.

Hac, Allah’ın evi diye isim verilen Kâbe’nin ve etrafındaki birtakım kutsal yerlerin belli kurallar dâhilinde ziyaret edilmesi için farz olmuştur.⁶⁸ Buraların kişinin hayatında bir kere ziyaret edilmesiyle söz konusu emir ifa edilmiş olur ve tekrarlanması gerekmemektedir. Bu sebeple fakirken, kendisine farz olmamasına rağmen bir şekilde buraları ziyaret etmiş bir kişiye, zengin olduktan sonra buraları tekrar ziyaret etmesi gerekmez. Bir başka deyişle farzı önceden yerine getirmiş olduğundan, zengin olunca ikinci bir defa hac ona farz olmaz.⁶⁹

⁶⁷ el-Kâsânî, Âlâuddin Ebû Bekr b. Mes’ud, **Bedâi’u’s-Sanâi fî tertîbi’s-şerâi**, Beyrut: Dâru’l-Kutubi’lİlmiyye, 1986, 2, s.118-119.

⁶⁸ el-Kâsânî, a.g.e., s.2.

⁶⁹ es-Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, **el-Mebsût**, Kahire: Matbaatü’s-Saade, 1995, IV, s. 138.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HANEFÎ VE CA'FERÎ MEZHEPLERİDE HACCA GENEL BAKIŞ

Çalışmamızın bu bölümünde hac ibadeti açısından İslâm Hukuk Ekollerinden Hanefî mezhebi ile Ca'ferî Mezhebi hakkında bilgi verilecektir. Söz konusu iki mezhebin hac ibadeti noktasında örtüştükleri ve ayrıştıkları noktaları tespit etmeden önce iki mezhebin hacca genel bakışı hakkında genel bilgi verilecektir.

2.1. Hanefîlik Mezhebi

Hanefî mezhebinin genel görüşlerine ve özellikle hac menasiki hakkındaki temel prensiplerine geçmeden önce, bu mezhebin temel diktörinleri ve kurucusu olan Ebû Hanîfe'nin hayatına kısaca değinilecektir.

Hanefî mezhebinin görüşleri kendisine dayandırılan ve bu mezhebin kurucusu olarak kabul edilen “Ebû Hanîfe” rivayetlerin geneline göre, Emevî halifelerinden Abdülmelik b. Mervan zamanında, hicrî 80 (699) senesinde Kûfe şehrinde dünyaya gelmiştir.⁷⁰ Bu bilgiye ilave olarak onun hicrî 60 veya 61 senesinde dünyaya geldiğini ifade eden söylemlerde vardır.⁷¹

“Ebû Hanîfe'nin” nesebi ile ilgili olarak, Ebû Hanîfe'nin torunu İsmail, kendilerinin hiçbir zaman köle olmamış Farslı bir aileden geldiklerini belirtmiştir.⁷² Diğer taraftan zayıf görüşler de olsa “Ebû Hanîfe'nin, Arap ya da Türk⁷³ olduğu da ifade edilmektedir. Ebû Hanîfe'nin Türk ya da Arap kavminden olduğunu belirten görüşler, onun nesebinin hangi ülke ya da bölgeden geldiğine yönelik ileri sürülen iddialar, o bölgelerin Ebû Hanîfe'yi kendilerine nispet etme gayretlerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

⁷⁰ Ebû Abdullah Hüseyin b. Ali es-Saymerî, **Ahbâru Ebî Hanîfe ve Ashâbihî**, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1985, s.17.

⁷¹ Mahmud Muhammed Mahmud Hasan Nassar, **Teb'yîzu's-Sahife bi-Menâkıbi Ebî Hanîfe**, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990, s. 118.

⁷² Saymeri, a.g.e., s. 16.

⁷³ Ali Pekcan, **İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin Kişisel ve Toplumsal Yaşamına Bir Bakış**, İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, Konya: Mehîr Vakfı Yay., 2012, s. 11.

Hanefîler birincik kaynak olarak Kur'ân'ı ardından sünneti meşru görmüşlerdir. Ancak İmâm-ı A'zam'ın sünnet algısı tek dereceli değildir. Çünü ona göre sünnetin çeşitleri vardır ve her birerine ayrı bir yaklaşım esastır.

Sünnetin, söz amel ve takrir olmak üzere üç çeşidi vardır. Hanefîlere göre bir çelişme söz konusu olduğunda sözlü sünnet amelî sünnetten önce gelir. Bir başka deyişle sözlü sünnete uyulması esastır. Çünkü fiilî sünnetin Hz. Peygamberin şahsına özel bir uygulama olması da ihtimal dâhilindedir. Böyle olunca, onun ümmetine sözlü olarak, dile getirdiği konular daha bağlayıcıdır.⁷⁴

İki sünnet çeliştiğinde Hanefîlere göre, sahabe kavline ve kıyasa müracaat edilmesi esastır. Re'y ile bir hükme varılması muhtemel olan konularda, sahabe kavlinin öncelikli olduğunu söyleyenlere göre, sahabe kavli ile amel edilir. Onlara göre sahabe kavli kıyas gibi değildir, işitme şüphesi barındırır. Ancak re'y ile anlaşılabilen konularda sahabe sözüne müracaat edilmeyeceğini söyleyenlere gelince; onlara göre, böyle bir durum söz konusu olduğunda, kişinin kıyastan elde ettiği hükmü tercih etmesi gerekir. Çünkü sahabe sözü re'ye dayanır, bir başka deyişle o da bir kıyastır. Bu ise iki re'yin tearuz etmesi anlamına gelmektedir.⁷⁵

2.1.1. Hanefî Mezhebinin Oluşması ve Yayılması

Hanefî mezhebinin oluşumu ve genişlemesinde, Ebû Hanîfe'nin talebelerinin kendi hocalarına ait görüşleri yazmaları ve kadılık gibi görevlerde bulunmaları son derece etkili bir unsur olmuştur. Ebû Hanîfe'nin en önemli öğrencileri arasında Ebû Yusuf (ö.182/798), bir diğer öğrencisi Züfer b. Hüzeyl (ö.158/774) ile İmam Muhammed (ö.189/804), sayılabilir. Hanefî İslâm Hukuk Ekolünün sistemleşmesinde ve geniş kitlelerce kabul görerek yaygınlaşmasında bu isimler son derece aktif bir rol oynamışlardır. Özellikle Abbasi halifelerinden Halife Harun Reşid (ö.193/809) devrinde başkadılığa, bugünkü deyişle yargının başına getirilen ve uzun bir müddet bu görevde bulunan Ebû Yusuf, Hanefîlik Ekolünün resmi bir mezhep olarak, günlük hayatta yer almasında aktif bir ol üstlenmiştir.⁷⁶ Ebû Yusuf, devlete ait hukuk ve vergi

⁷⁴ Gavsi, a.g.e., s. 134.

⁷⁵ Serahsî, a.g.e., I, s. 111

⁷⁶ Ebû Zehra, **Ebû Hanîfe**, Trc. Osman Keskinoglu, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2005, s. 216-218.

sistemlerini ele aldığı “Kitâbu’l-Harac” adlı kitabıyla, söz konusu ekolün Abbasi devletinde güç kazanmasında ve yine Ebû Yusuf’un atadığı Hanefî yargıçlar (kadılar) yoluyla da bu mezhebin halk tabanına yayılmasında ve etki alanının artarak genişlemesinde katkıları oldukça fazladır. Ebû Yusuf’un yanı sıra, mezhebin ilk içtihat yapan âlimleri arasında olan Harezmi, Batı Türkistan, Maveraünnehir’ ve Horasan’da bulunarak henüz İslâm dini ile yeni tanışmış olan gruplara, Ebû Hanîfe’nin görüşlerini anlatmış ve söz konusu ekolün görüşlerinin benimsenmesine yönelik bir ortam oluşturmuştur.

Ebû Hanîfe’nin talebelerinin geneli müftülük, kadılık, başkadılık başta olmak üzere resmi birtakım görevleri aracılığı ile O’nun inanç ve amele yönelik görüşleri Kûfe ve Bağdat’tın ardından Horasan şehirlerinde şöhret bulmuştur.⁷⁷

2.1.2. Hanefî Mezhebinin Usul ve Görüşleri

Hanefî mezhebi, her hangi bir konuyu çözüme kavuşturmada ve ictihadda, söz konusu problemin kitap, sünnet, icma, kıyas, sahabi kavli, istihsan ve örf delillerinden, hangisi konunun çözümünde etkili ise ona göre bir çözüm yolu izlemektedir. Ebû Hanîfe’ye göre her hangi bir konuda hüküm çıkarmada öncelik sırası kitap, sünnet, sahabi icma veya sahabi kavli şeklindedir. O, bu kurala devamlı uyduğunu söylemiştir. Tabiîn’den bir kişinin fetva vermesinin kendisini bağlamadığını ve bu üç delilden çözüme kavuşmayan konularda kıyas, istihsan, örf başta olmak üzere birtakım usul ve yöntemleri kullandığını ifade etmiştir.⁷⁸

Ebû Hanîfe, fıkıh terimini açıklarken onu, “kişinin lehinde ve aleyhinde olanı bilme” şeklinde bir açıklama yaparak onu tarif etmiştir. Bu yönüyle bakıldığında, fikhî bir konuya, önce Kur’ân verileriyle karşılaştırma şeklinde, âyetin yer aldığı kuran metninin ne anlama geldiğine veya nassın işaret ettiği bir delaletle uygun olarak o konuyu çözüme kavuşturmaktaydı. Kur’ân verileriyle bir meseleyi çözüme kavuşturamadığında, Ebû Hanîfe ikincil kaynak olarak Hz. Peygamberin uygulamasına, bir başka deyişle sünnete başvurmaktaydı. Ancak Hanefî âlimlerin, sünnetin Hz.

⁷⁷ Ebû Zehra, a.g.e., s. 216; Esad Muhammed es-Sağirci; **el-Fıkhu’l-Hanefî ve Edilletuh**, Çevr. Ahmet Mayalı, İstanbul: Karınca Polen Yayınları, 2010, s. 28.

⁷⁸ Ebû Zehra, a.g.e., s. 264-265.

Peygambere ait olup olmadığını belirlemede, kendilerine has yöntemleri vardı. Söz konusu yönteme göre, mütevatir ve meşhur hadisler kapsamına girmeyen haber-i vâhid ve mürsel hadisler ayrı bir tetkik ve incelemeye uğruyordu. Ebû Hanîfe, kendisini sadece bir kişinin rivayet ettiği hadis demek olan haber-i vâhid'i birtakım şartlara tabi tutmaktaydı. Bunlar ravinin güvenilir olması, fıkıh biliyor ve adaletle hükmeden bir tarafının olması, aktardığı hadise zıt bir yaşantısının olmaması bu şartlar arasında sayılabilir. Bu şartları sağladığında söz konusu hadisi kabul ettiği bilinmektedir.

Haber-i vâhid ile amel noktasında Hanefî mezhebi, doğruluğu yani Hz. Peygamber'e nisbeti kesinleşmiş haber olup olmamasına bakmamaktadır. Bunun yerine, ekollerin amel edilebilirlik bakımından öngördükleri sıhhat şartlarını taşıyıp taşımadığına bakmaktadır. Bu özelliği taşıyan haber-i vâhid ile amel edilebilmektedir.⁷⁹

Ebû Hanîfe'ye getirilen eleştirilen başında onun az hadis bildiği, ya da hadisleri fazla önemsemediği, hadis düşmanı olduğu yönünde tenkitlerin mevcut olmasının yanı sıra, onun kitap ve sünnette yer alan metinlerin aslına ulaşma konusunda son derece titiz olduğunu ifade etmişlerdir. Buna örnek olarak Ebû Hanîfe'nin, ictihad gerektiren meselelerde, kendisine yardımcı olması için hadis hafızlarını yanında bulundurduğu da nakledilmektedir. Onun bazı hadisleri, uygulama alanına sokmamasında sebep olarak, hadisin Hz. Peygambere ait olmasında iler sürdüğü birtakım şartları söz konusu hadislerin taşımadığı gösterilmektedir.⁸⁰

Hanefîler'in ayrıca kıyas ve istihsana prensimlerine de ayrı bir önem verdikleri, meselelerin çözümlerinde kullandıkları yöntemlerden belli olmaktadır. Kıyas, "Her hangi bir konunun Kur'ân, sünnet veya icma'da karşılığı yoksa aralarındaki ortak gerekçe sebebiyle, bu kaynaklardan birinde bulunan bir konunun hükmünü vermek" demektir. Söz konusu bu yöntem, Ebû Hanîfe'den önce de birtakım fıkıh bilginlerince kullanılmıştır. Ebû Hanîfe bunu daha da yaygılaştırmış ve bir kendi içtihatlarında ciddi bir yöntem olarak çoğu kez kullanmıştır.⁸¹

⁷⁹ Ali Bardakoğlu, **Hanefî Mezhebi**, Ankara: TDVİA, Ankara, XVI, s. 9-10.

⁸⁰ Sahiron Syamsuddin, **Ebû Hanîfe'nin Haber'i Vahid'i Delil Olarak Kullanması** (Çev: Yrd. Doç. Dr. A. Kadir EVGİN), Kahramanmaraş: KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.2, 2003.

⁸¹ Şa'ban, Zekiyyüddin, **İslâm Hukuk İlminin Esasları**, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara: TDV. Yay., 2001, s. 126.

2.2. Ca'ferî Mezhebi

Çalışmamızın bu kısmında Ca'ferî Mezhebinin kurucusu İmam Ca'ferî Sadık ve 12 İmam hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Cafer-i Sadık Hazretleri (699/702-765), Ehl-i Beyt'ten olup, tasavvufta Altın Silsile diye bilinen irşat zincirinin dördüncü halkası, 12 İmam'ın altıncısıdır. Câfer-i Sâdık, hicrî 80 senesinde Medîne'de doğmuştur. Söz ve davranışlarındaki doğruluğu, son derece dürüst ve güvenilir bir kişiliğe sahip olduğu için kendisine Sâdık denilmiştir. Ayrıca Sâbir (sabreden, tahammül gösteren), Fâzıl (fazîlet ve yüksek ahlâk sahibi, olgun), Tâhir (temiz, nezih) ve Âtır (hoş kokulu) gibi lakaplarla da anılmıştır. Câfer-i Sâdık'ın babası, Muhammed Bâkır (r.a.); dedesi Ali Zeynelâbidîn (r.a.); dedesinin babası da Hazret-i Hüseyin'dir. Câfer-i Sâdık Hazretleri'nin soyu, baba tarafından Hazret-i Ali'ye, anne tarafından ise iki koldan Hazret-i Ebûbekir'e ulaşmaktadır. Böylece o, Ehl-i Beyt ile Hazret-i Sıddîk'ın maddî-mânevî nesebini şahsında birleştirerek, "Altın Silsile" ye ayrı bir güzellik kazandırmıştır.

Ca'ferîye Mezhebine göre On iki İmamlar dünya ve din işlerini düzenleyen ve dinî lider olarak kabul edilmiş olan on iki kişidir. Bunlardan birincisi Hz. Ali, sonuncusu ise İmam Mehdî'dir. Ca'ferîlerin inanışına göre on iki imamın temel görevi, Resul-ü Ekrem (a.s.m.) misyonunu devam ettirmek, insanların dünya ve âhiret yaşamlarını düzenlemektir. İmamlık, Hz. Ali'den başlayarak onun oğulları Hz. Hasan ve daha sonrasında Hz. Hüseyin'e geçer. Hz. Hüseyin'in peşinden, kesintiye uğramadan babadan oğula geçer. On iki imamın adları şu şekildedir:⁸²

1. İmam Hz. Ali ibn-i Ebi Tâlib (r.a.) (ö: 661).
2. İmam Hz. Hasan bin Ali (r.a.) (625-669).
3. İmam Hz. Hüseyin bin Ali (r.a.) (626-680).
4. İmam Zeynel Âbidin (r.a.) (659-719).
5. İmam Muhammed Bâkır (r.a.) (677-733).
6. İmam Câfer-i Sâdık (r.a.) (699-765).
7. İmam Mûsâ el-Kâzım (r.a.) (745-799).
8. İmam Ali Rıza (r.a.) (770-?).

⁸² Mehmet Keskin, **Ca'ferî İlmihali**, Ankara: DİB Yay., 2012, s. 100; Şehristani, **el-Milel ve'n-Nihal**, İstanbul: Ensar Yay., trc. Mustafa Öz, 2005.

9. İmam Muhammed Cevad Takî (r.a.) (811-835).
10. İmam Ali Nakî (r.a.) (829-868).
11. İmam Hasan Askerî Zekî (r.a.) (846-874).
12. İmam Muhammed Mehdî (r.a.).

İmamiye inancına göre, imam, Müslümanların derece bakımından en üstünü, bilgi bakımından dirayetlisi ve ismet sıfatlarına sahip olduğu içinde Müslümanların en gühansızıdır. İmamiye Mezhebine mensup olanlar, Ca'fer-i Sâdık da içinde olmak üzere ilk altı imam hakkında görüş birliği içindedirler. Lâkin onun vefatının ardından imamlığın beş oğlundan hangisine geçtiği konusunda fikir birliği yoktur. Genel görüşe göre kendisinden sonra oğullarından, Mûsa el-Kâzım imamdır.⁸³

On iki imam inancına sahip olan İsnâ Aşeriye Mezhebi, fıkıhta altıncı imam olan Câ'fer-i Sâdık'a uydukları için, onlara "Ca'ferîye" de denilmiştir.⁸⁴ On İki İmam Mezhebinin temel görüşlerini şöyle özetlemek mümkündür:

İmamlık gerekli bir müessese olup, her zaman bir imamın bulunması gerekir. On iki imam Mezhebine göre, Hz. Peygamber Hz. Ali'yi imam olarak belirlemiştir. Bu şekilde imamlar Peygamberden itibaren devam eden bir müessesedir. İmamiye Mezhebi imamları günah işlemekten korunmuşlardır. İmamın sözüne mutlak teslimiyet ve itaat şarttır.

Ca'ferî Mezhebi, Şîî fırkalarından birisi olup Ca'ferî isminden başka bir diğer ismi de İmamiyye'dir. İmamiyye, Hz. Muhammed'in vefatının ardından Hz. Ali, Hz. Ali'nin neslini hem Allah'ın emirleri hem de peygamberin seçmesi ile hükmi imam olarak kabul ederek on iki imama inanmayı iman esalarından sayanların mezhebidir.⁸⁵ Ca'ferî Mezhebinin inanç ilkelerini ve fıkıhını oluşturan kişi Cafer-i Sadık olduğu için mezhep, kurucusuna izafetle Ca'ferîyye şeklinde anılmıştır.⁸⁶

Ebû Zehra'nın bildirdiğine göre İmamiyye; imametini dini metinlerle ve tayin edilerek gerçekleşebileceğini söyler. Onlara göre imamlar şu sıralamada olduğu gibidir:

⁸³ Keskin, a.g.e., s. 101.

⁸⁴ Ali b. Ahmed İbn Hazm Ebû Muhammed, **el-Fasl fi'l-Milel ve'l- Beyrût: .Ehvâ ve'n-Nihal**, 1998, I, s. 118.

⁸⁵ Ethem Ruhi Fırlalı; **Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri**, İstanbul: Selçuk Yay., 1990, s. 140., Muhammed bin Hasan Hürri'ü Amulî, **Vesailü's-Şîa**, Kum: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2005, s. 43.

⁸⁶ Neşet Çağatay, **İslâm Tarihi**, Ankara: Gündoğan Yay., 1993, s. 431; Karaman, a.g.e., s. 4.

Hız. Hüseýin, Ali Zeyne'l-Abidin, Muhammed el-Bakır, Cafer-i Sadık, Musa Kazım, Ali er-Rıza, Hasan el-Askeri, Muhammed'tir.⁸⁷

Türkiye'de bulunan Ca'ferîler kendilerini şöyle tanımlamaktadır: "Ca'ferîlik, Hz. İmam Cafer Sadık (a.s)'ın görüşlerini kabul etmek demek olup, Hz. Peygamberden sonra İslâm toplumunun önderliği ilk olarak Hz. Ali' ve ondan sonra sırasıyla on iki imama ait olduğuna inanan Ehl-i Beyt ekolünün ortak ismidir. Bu ekole aynı zamanda İsmâaşeriyye, İmamiyye, Şîîlik ve Alevilik de denmektedir. Ancak bu ekol, Türkiye'mizde daha çok Alevilik ve Şîîlik şeklinde anılırken, Irak, Azerbaycan, Lübnan, Pakistan, Arabistan, Bahreyn, Suriye, Bangladeş Afganistan ve Hindistan gibi aynı inancı paylaşan Ehl-i Beyt dostlarının fazla olduğu ülkelerde Şîîlik ve Ca'ferîlik isimleriyle şöhret bulmuştur.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki, bu ekole Ca'ferî Mezhebi denilirken, diğer yandan onun da Hanefî, Şafîi, Malikî, Hanbelî, Zahiri, Sevri ve diğer birtakım İslâm Hukuk Ekollerinden bir mezhep olduğu sonucuna varılmamalıdır. Çünkü mezhep, belli bir ilmi kariyer ve şartları sahip olan, içtihat derecesine ulaşan bir âlimin, İslâm dini üzerinde tespit edip ortaya koyduğu yorum ve fetvaları tamamına denmektedir. Oysa bu ekol, bağlı olduğu İmam Cafer Sadık ve diğer imamları icthad verme yetkisinde görmemektedir. Onlara göre imamlar müctehid değil, Allah Teâlâ'nın emri ve Hz. Peygamberin açıklamasıyla belirlenen birer ilahi huccettir. Dolayısıyla da İmam Cafer Sadık da buna dâhil olmak üzere, on iki imamın dinin uygulama sahasına yönelik açıklamaları, onların kendi içtihatları sonucu vardıkları kişisel fetva ve yorumları olmayıp, bizzat Yüce Allah'ın Hz. Peygambere indirdiği dini öğretinin özüdür.⁸⁸

Aslında bu mektebe mezhep ismini, Ca'ferîye mezhebinde olanlar vermemiştir. İslâm toplumunda, bir müctehidin fetvasına uyarak onun yolundan giden diğer mezhep mensupları bu ismi onlara vermişlerdir.

⁸⁷ Ebû Zehra, a.g.e., s. 59.

⁸⁸ Abdülhamid İrfan, **İslâm'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları**, (Çev. Mustafa Saim Yeprem), Ankara: TDV Yay., 2011, s. 63.

2.2.1. Ca'ferîlerde İnanç Esasları

Ca'ferî âlimler inanç esasları temelde şu beş şey üzerine kurulmuştur. Bunlar; Tevhid, Adalet, Nübüvvet, İmamet ve Mead'dir. Şimdi bunların Ca'ferîlik'te ne anlama geldiğine kısaca değineceğiz.

Bütün İslâm âlimlerinin en fazla kafa yordukları konuların başında Allah'ın varlığı ve birliği gelmektedir. Buna dayanarak diğer mezheplere mensup bilginler gibi Ca'ferî âlimleri de Tevhid'i üzerinde çokça durmakdaydı. Allah'ın varlığını ispat etme hususunda yararlanılan deliller ve takip edilen metotlarda Ca'ferî âlimleri ile diğer mezhep âlimlerinin görüşlerinde çok fazla bir ihtilaf yoktur.⁸⁹

Şirazi'ye göre, Tevhid'in birtakım dalları bulunmaktadır: Bunlar, zatta Tevhid, sıfatta Tevhid, davranışlarda Tevhid ile ibadette Tevhid'dir.

Zatta Tevhid: Allah'ın bir ve tek olması, bir başa dengi, benzeri veya eşinin olmaması demektir.

Sıfatta Tevhid: İlim, kudret, ezeliyet ve ebediyet gibi özelliklerin tamamı onun zatında bir aradadır ve bunlar Allah'ın zatından ayrı düşünlemez.

Davranışta Tevhid: Dünyada cereyan eden her bir olay, daima Allah'ın takdiri ve onun istemesi (irade) ile meydana gelmektedir.

İbadette Tevhid: İbadet yalnızca Allah'a yapılmalı ve ona ait olmalıdır. O'nun yüce zatından başka ibadete lâyık kimse yoktur.⁹⁰

Adalet Allah'ın İslâm literatüründe kelami sıfatlar diye bilinen, Yüce Allah'a ait sıfatlardan biridir. Allah kullarına hiçbir şekilde zulmetmez. Emirleriyle insana eziyet etmediği gibi, eylemlerinde de insanları birtakım şeylere zorlama yapmamaktadır. Allah insana tam bir özgürlük sahası vererek, emirlerine itaat eden kimselere sevap vereceğini ve cennete koyacağını; isyan edenleri de cezalandırıp, cehenneme koyacağını belirtmiştir. Bir başka deyişle cennet ve cehennem yollarını göstermiş, kişiyi iki yoldan birisini seçme konusunda tam bir serbestiyet içinde bırakmıştır. Allah kullarına, onların kaldıramayacağı ve üstesinden gelemeyeceği hiç bir şeyi yüklemeyeceği gibi, hak ettiği şeyden fazlasıyla da cezalandırmaz.

Hasen (iyi ve güzel olan) şeyi Allah emretmiştir, Kabir (çirkin ve kötü) olan hiç bir şeyi emretmemiştir. Şundan dolayıdır ki iyiyi yapmak ona zor gelmediği gibi kötüyü

⁸⁹ Keskin, a.g.e., s. 98.

⁹⁰ Keskin, a.g.e., s. 99.

yapmaya da ihtiyacı yoktur. Allah hakîmdir, yaptığı işler en kâmil nizama göredir ve hikmete uygundur.⁹¹

Ca'ferîlere göre peygamber, insanoğlundan hiç kimse ile bir dayanışma içinde olmaksızın direk Allah'tan haber alan kimsedir. Peygamberlerin birtakım sıfatları vardır ki; fetanet (son derece zeki olmak), ismet (günahdan korunmuş olmak), emanet (son derece güvenilir olmak), sıdk (doğru sözlü olmak) gibi sıfatlar bütün peygamberlerde olması gereken sıfatlardır. İlim sahibi ve devrinin en üst insanı peygamberlerdir.⁹²

Ca'ferîlere göre peygamber olan kişi günahattan korunmuştur. Çünkü vahiy almasında, vahyi muhafaza etmesinde ve insanlara iletmesinde bir zaafa ve hataya düşmemesi için onun günahattan korunmuş olması gerekir. Sayılan bu gerekçeler aslında tekvini hidayetini üç temel içeriğini oluşturur: Bu konularda hata olması demek, Allah'ın tekvininde hata yapması anlamına gelir ki, bunun akla uzak olduğu herkes tarafından bilinen ve teslim edilmesi gereken bir gerçektir.⁹³

Ca'ferîlerin düşünce ve inanç sisteminin ana kaynağını meydana getiren imamet, Ca'ferî inanç ilkelerinden dördüncü sırayı alır. Bu kavram genel anlamıyla Şîa'yı diğer İslâm fırkalarından ayırdığı gibi, özelde de Ca'ferîlerin en temel bir ilkesidir. İmamete yönelik yorum ve anlayışlar, İslâm tarihinde, etkisi günümüze kadar devam edegelen, en büyük, en köklü ve en derin ayrılıkların sebeplerinden biridir.⁹⁴

Çünkü Şîî düşüncesinin temel doktrinini Hz. Ali'nin Peygamber tarafından imamete layık görüldüğü, dahası imam olarak tayin edildiğidir. Şîiliğin en temel ve bariz inanç ilkesi haline gelen imamet, onlara göre bizzat nas ile ve Hz. Peygamberin açık beyanıyla belirlenmiş ve kişilerin müdahale ve tercih hakkı olmayan temel bir inanç ilkesidir. İmamiye nazariyesi Şîa ile bütünleşen ve Şîa denilince ilk akla gelen bir meseledir.⁹⁵ Hz. Peygamberin vefatından sonra onun yerine kimin geçeceği, buna yönelik görüşlerin ve bu anlamdaki dini metinlerin yorumlanması, imamet ve hilafete

⁹¹ Keskin, a.g.e., 100.

⁹² Mehmet Saffet Sankaya, **İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler**, Isparta: Rağbet Yay., 2001, s. 86; Allame Seyyid Muhammed Hüseyin Tabataî, **Tüm Boyutlarıyla İslâm'da Şîa**, Çev. Kadir Akaras-Abbas Kazımî, İstanbul: Kevser Yayıncılık, 2009.

⁹³ Sarıkaya, a.g.e., s. 87.

⁹⁴ İlyas Üzüm, **İnanç Esasları Açısından Türkiye'de Ca'ferîlik**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, 1993, s. 198.

⁹⁵ Hasan Onat, **Şîiliğin Doğuşu Meselesi**, Ankara: AÜİFD, S. XXXVI, 1997, s. 82.

dair tartışmalar; İslâm tarihi alanındaki araştırmaların gösterdiğine göre, Müslümanlar arasında ilk tartışma ve ihtilafa düşme konusu olmuştur.

Sözlükte her hangi bir şeyi kastetmek, öne geçmek anlamına gelen “emme” eylemine mastar olan imamet; insanlara lider olmak, onların önüne geçmek manasına gelir Fıkıhta, cemaatle kılınan namazda, bir kişinin öne geçerek o namazı kıldırması anlamı ile birlikte; diğer yandan “*imâmet-i kübra*” (devlet başkanlığı) manasında da bu terim kullanılmıştır.⁹⁶

İmamete dair tartışmalar ekseninde ortaya çıkan uyuşmazlıklar daha sonra gelen zaman içindeki süreçte Müslümanların bizzat kendi içlerinde ihtilâf edip ayrışmalarına Haricilik, Şîlik vb. gibi ilk bazı ekollerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. En başta siyasal bir gayeye yönelik ortaya çıkan ve siyasi bir tarafı olan bu problem, sonraları hızlı bir şekilde siyaset mecrasıyla birlikte daha genişleyerek itikadi bir mesele durumunu almıştır.⁹⁷ Mesela sosyal ve siyasî bazı olaylar zaman içinde, birtakım etkenlerle, siyasi bir formata dönüşmüş; Müslüman halkları uzun yıllar peşinde sürükleyen ve güncel bir konu olarak hem gündemde olan bir mesele halini almıştır.

Devlet başkanlığı, konusu itibariyle aslında itikadi bir saha olan kelâm ilminin değil de fikhın, bir başka deyişle İslâm Hukuku’nun konuları arasında olmasına rağmen; bir şekilde kelam alanına da girdiği için Ehl-i sünnet kelamcıları da bu tartışmaya dâhil olmuşlardır. Devlet başkanlığı konusunda ifrat ve tefrit noktasına varan, radikal görüşler; bilhassa Şîa’nın imameti inanç esaslarından temel bir ilke olarak sayması ve imanın bir parçası olarak düşünmeleri ile söz konusu mesele; kelamcılar nezdinde de araştırılmaya başlanmış, kelamın zorunlu ve üzerinde durulması gereken bir konusu haline gelmiştir.⁹⁸

Bu bağlamda, imamet ve hilafete yükledikleri anlam bakımından Şîa ve Ehlisünnet arasında, nüas farkları olmakla birlikte; itikadi bir meseleye dönüşmesi noktasında bir fark yoktur. Lâkin Şîa’ya göre imamet ve hilafet kavramları aynı anlama gelmemektedir. Şîa’ya göre tayin ve nassla belirlenmiş olarak lider olan kişiye imam denirken; başka bir yolla Müslümanların başına geçen kişiye ise Halife denir.⁹⁹

⁹⁶ Onat, a.g.e., s. 82.

⁹⁷ Üzüm, a.g.e., s. 198.

⁹⁸ Onat, a.g.e., s. 83.

⁹⁹ Onat, a.g.e., s. 89.

Kerbelâ olayının yaşanmasından sonra ortaya atılan inançların başında imamet nazariyesi gelmektedir. Şîa'nın temelini Hz. Muhammed'in dünyadan irtihalinden sonra yerine geçecek Halife'nin ehl-i beyt'ten biri olmasına yönelik görüş ayrılıkları ve tartışmalar oluşturmaktadır. İlk dönemlerde Hz. Ali yandaşlığı ile siyasi ve politik olarak beliren bu ekol, daha sonraları itikadî bir ekol hâline gelmiştir. Başka bir anlatımla, ilk dönem Şîiliği yalnızca siyasal bir hareket anlamı taşıyan ve Hz. Ali taraftarlığını içerirken; sonraki süreçte Kerbelâ vakası ardından bu taraftarlık itikadı ve inançsal bir soruna dönüşmüştür.¹⁰⁰

İmamet kavramındaki imam lider, önder, devlet başkanı demektir. Burada kastedilen Hz. Muhammed'den ardından, onun ölümüyle O'nun yerine (peygamberlik makamına değil), İslâm toplumunun manevi ve siyasi liderliğine (imamlığına) bir kişinin geçmesidir. Sünnîlik'te hilafet meselesi ya da imamet itikadi bir mesele olmaktan çok dini değil siyasi bir meseledir. Şîa'da ise dini ve aynı zamanda ruhani boyutu olan bir konudur. Şîiliğe göre, Hz. Ali devlet başkanı bir başka deyişle halife olmadan önce de imamdır. Çünkü onun imamlığı Hz. Peygamber tarafından bizzat belirlenmişti. Öteki imamlar da, hilafet makamında olmamalarına rağmen imam'dırlar. Bu anlayışın temelinde Şîa'nın dünyevi otoriteyi kabul etmemesi, hilafetin meşru olmadığına dair delilleri olduğu açıktır.¹⁰¹

Şîa'nın, Hz. Ali'nin Hz. Muhammed ile aynı nesepten gelmesinden ötürü, hilafetin Hz. Ali'nin hakkı olduğuna yönelik itikatlarına Ehl-i sünnet katılmamaktadır. Ehl-i Sünnet, Ebû Bekir yaş bakımından Hz. Ali'den daha büyüktür. Diğer yandan o, Hz. Muhammed'e karşı daha samimi ve ümmetin işlerine birçok zaman fedakâr ve yardımcı olduğu, hem canıyla hem malıyla İslâm davasına yardım ettiği için, hilafete Hz. Ali'den daha fazla layık olduğunu söylemişlerdir.¹⁰²

Şîa anlayışına göre, Müslümanların dünya ve ahirete yönelik işlerini düzenleyecek ve onları liderlik edecek olan kişi, Allah tarafından, Hz. Peygamber aracılığı ile tayin edilir. Peygamberlerde bulunması gereken ortak özelliklerin aynısı,

¹⁰⁰ Selim Özaslan, **Ehl-i Sünnet'e Göre Hz. Ali**, Yozgat: Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. S. 9, s. 77.

¹⁰¹ Özaslan, a.g.e., s. 78.

¹⁰² Özaslan, a.g.e., s. 79.

Müslümanların başına geçecek idarecide de olmalıdır. Bir başka deyişle, peygamberlerin özellikleri imamlarda da vardır.

İmamet özelliklerini taşıyan kimseleri sadece Allah bilebilir. Bu yönüyle imamet, peygamberlik gibi yine Allah tarafından seçilmiştir denilebilir. Bu makamda olan kimseleri insanların bilmesine imkân olmadığı gibi, kendi imamlarını yani devlet başkanlarını seçebilme yetkileri de yoktur.

Peygamberler ile imamların ortak özelliklerde olmaları inancı, doğal olarak onların da Yüce Allah tarafından seçildiği anlayışını doğurmuştur.¹⁰³

İmamın söz ve fiileri, tıpkı Hz. Peygamberin söz, davranış ve uygulamaları gibi bağlayıcıdır ve onlara uyulması dini bir gerekliliktir. Allah tarafından yönlendirilen imamların, görüşlerinde ve işlerinde yanılmaları mümkün değildir. On iki imama her konuda tam bir itaat gerekir ki, onlara itaat ile Allah'a itaat eş değerdir. Bir başka deyişle imama itaat etmeyen Allah'a itaat etmesi geçersiz sayılır. İmamet, Şîa'da bir iman meselesidir.¹⁰⁴

İmamet makamındaki kişiye olan yoğun teveccüh ve halkın ilgisine iki temel sebep gösterilebilir. Bunlardan ilki bizzat Yüce Allah tarafından ya da Hz. Peygamber tarafından dini metinler (nass) aracılığı ile belirlenmiş olmalarıdır. Diğerisi ise imamların peygamberler ile ortak özellikler taşıması yönüyle, diğer insanlara göre seçkin bir makamda olmalarıdır. Bu iki mesele onların büyüleyici özellik kazanması ve onlara itaat için yeterli olmakla birlikte, Kur'ândan bazı âyetler de imametın üstünlüğü ya da onlara itaat etmenin gerekliliği şeklinde yorumlanmıştır. Mesela; bunlardan biri olan Nisa Suresi'nin 59. Âyeti'nde şöyle buyrulmaktadır: *“Allah'a, Peygambere ve içinizden olan emir sahiplerine itaat edin”*¹⁰⁵

Ca'ferî Mezhebinin inanç esaslarından bir tanesi de mead'dır. Dönülecek yer ve dönüş zamanı anlamına gelen mead, öldükten sonra tekrardan dirilmeye, kişinin inanç ve amellerinden ötürü hesaba çekileceğine, bunun neticesine göre de azap veya mükâfat göreceğine inanmak demektir.

¹⁰³ Özaslan, a.g.e., s. 80.

¹⁰⁴ Ethem Ruhi Fırlalı; **İmamiye Şîası**, İstanbul: Selçuk Yay. 1986, s. 78; Cansu Kaymal, **Şîa'da İmamet Meselesi ve Egemenlik**, Bilecik: Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2017, II, s. 173.

¹⁰⁵ Nisa, 4/59.

2.3. Hanefî Mezhebinde Hac

Hanefî mezhebinde, bir şekilde kutsal topraklar gitmeye güç yetirebilen kişiye, ömründe bir defa haccetmezi farz-ı ayndır. Aynı şekilde hac ibadetinin, imkân elde edildiği yıl yapılması da farzdır. Bir kimseye hac ibadetinin farz olabilmesi için bazı şartlar vardır. Bunlar şunlardır:¹⁰⁶

1. Müslüman olmak,
2. Aklî melekeleri yerinde olmak,
3. Ergenlik çağına ulaşmış olmak,
4. Hacca engel olacak her hangi bir tutsaklık durumu olmamak,
5. Hacca gitmeye ve orada konaklamaya yetecek miktarda ekonomiye sahip olmak,
6. Hac yapmasına engel olacak bir sağlık sorunu bulunmamak,
7. Yol güvenliği bulunmak,
8. Haccın farz olduğundan haberdar olmak,
9. Hac zamanlarına yetişmek,
10. Kadınların hayat, ırz ve mal eminiyetinin bulunması
11. Eşi vefat etmiş veya boşanmış kadınların, boşandıktan sonra gereken bekleme süreleri bitmiş olmak,

Haccın geçerli olmasının da şartları vardır.¹⁰⁷

1. İhrama girmek,
2. Haccı belirlenen aylarda ifa etmek,
3. Hac amellerini belirlenen mahallerde yerine getirmektir.

Farz, vacip, nafil olmak üzere Hanefî mezhebinde hüküm itibariyle üç çeşit hac vardır.

Aynı şekilde eda edilmesi bakımından da Temettü, kıran ve ifrat olmak üzere üç çeşit hac olduğu kabul edilmektedir.

Hac ibadetini yerine getirmek isteyen kişi Hanefî mezhebine göre, bu kutsal ibadet için helâl bir kazanç elde etmeye çalışması gerekmektedir. Bu ibadeti

¹⁰⁶ Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el- Mavsılî, **El-İhtiyar Li-Ta'lîf'l-Muhtar**, İstanbul: Ümit Yay., 1998, c. 1, s. 358; Burhanüddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Ebû Bekir **Merginânî**, **Hidaye Tercümesi**, İstanbul: Kahraman Yay., c. 1, s. 383; İbn-i Abidin, **Reddû'l-Muhtar Ale'd-Dürrü'l-Muhtar**, İstanbul: Şamil Yayın Evi, 1983, c. 4, s. 415; Özaslan, a.g.e., s. 82; Onat, a.g.e., s. 90; Kaymal, a.g.e., s.173, Heyet, İlmihal, Ankara: TDV. Yay., 2010, I, s. 516.

¹⁰⁷ Kaymal, a.g.e., s.173, Heyet, **İlmihal**, Ankara: TDV. Yay., 2010, I, s. 516.

gerçekleştirecek olan kişinin, çevresine karşı borçları varsa onları ödemesi ve aralarında hak bulunan kişilerle helâlleşmesi gerekmektedir. Günahlarının affedilmesi amacıyla Allah’a yönelip tevbe etmelidir. Daha önceden yerine getirmediği farz borçları varsa onları kaza edebildiği ölçüde kaza etmeye çalışmalıdır. Yola koyulmadan önce Allah rızası için nafil bir namaz kılmalıdır. Aile bireyleri, akraba ve çevresiyle helalleşerek hac niyetiyle yola koyulması gerekmektedir. Başına gelebilecek her türlü zorluk karşısında, başkalarını kırmaktan çekinmeli ve sabretmeye çalışmalıdır.¹⁰⁸

"Mîkat" ismi verilen ve insanların ihram elbiselerini giydiği o yere gelmeden önce genel bir temizlik yapması gerekmektedir. İmkân varsa gusûl abdesti alması güzel görülmüştür. Buna imkân yoksa normal abdest almalıdır. Erkekler normal zamanda giydikleri elbiseleri artık giyemezler. Bunun yerine "izar" ve "rida" ismi verilen, beden altını ve üstünü kapamaya yarayan; sade, basit iki bez parçasına bürünmektedirler. Kadınlar için ayrı bir ihram kıyafeti bulunmamaktadır. Normal zamandaki elbiselerini giyerler fakat ihrama niyet etmekle onlar da ihramlı olmakta ve kendileri için ihram yasakları başlamış bulunmaktadır.¹⁰⁹

Hacı adayı bundan sonra "Mîkat" deniler yere geldiğinde, Hz. Peygamberin sünnetine uymak kastıyla iki rekât nafil namaz kılmalıdır. İhramlı olmaya niyet ederek, telbiye duasını okuması gerekmektedir. Hacı adayı bu elbiseyi giydikten sonra niyet etmesiyle birlikte, ihramlı sayılmaktadır. Hacı adayı, artık, normal zamanda kendisine helal olan bir dizi şeyleri yapamayacak bir durumdadır. Bir başka deyişle kendisi için ihram yasaklarını başlatmış olmaktadır.

Mekke'ye ulaşınca boy abdesti ya da normal abdest alması güzel görülmüştür. Sonra içinde Kâbenin yer aldığı Mescid-i Harâm’a giderek, ilk tavafını yapması gerekir. Bu tavafa kudüm (ayak basma, yeni gelme) tavafı denmektedir. Tavaf bitince iki rekât namaz kılarak ve Safa ile Merve tepeleri arasında adabına riayet ederek sa’y yapması gerekir. Hacı adayı, tavaf ve sa’y’den sonra ihramdan çıkmaz ve ihramlı olmaya devam etmelidir. İmkân el verdiği sürece namazlarını Kâbeyi seyrederek kılması, her fırsatta tavaf yapması, fazilet ve ecir bakımından tavsiye edilen davranışlardan sayılmaktadır.

¹⁰⁸ el- Mavsılî, a.g.e., s. 358; Merginânî, a.g.e., s. 383, İbn-i Abidin, a.g.e., s. 425; Özaslan, a.g.e., s. 82; Onat, a.g.e., s. 90.

¹⁰⁹ Özaslan, a.g.e., s. 85; Onat, a.g.e., s. 91; Kaymal, a.g.e., s.174.

Arafat'a çıkma günü, Arafe gününden bir gün önceki gündür. Bu güne Terviye günü de denmektedir. Hacı adayı, terviye gününden itibaren arefe gününe, akşam güneş batıncaya kadar Arafat'ta kalmak zorundadır. Bu süre zarfında bol bol ibadet eder ve dua ile bu vakti değerlendirir. Öğle ile ikindi namazlarını birleştirilerek, öğle vaktinde iki namazı birlikte cemaatle kılar. Buna Cem'i takdim (öne alarak birleştirme) denir. Namazdan sonra arafatta beklemeye devam edilir. O gün güneşin batışını müteakiben, arafatta akşam namazını kılmadan Müzdelife'ye geçilir. Akşam namazı çoğunlukla yolda geçmiş olur ve Müzdelife'de cem-i tehir (gecikmeli birleştirme) yapılır. Başka bir deyişle akşam namazı ve yatsı namazı beraber, yatsı vaktinde kılınmış olur. Müzdelifede geçeyi geçiren hacı adayları, şeytanı taşlamak için burada taşlarını toplarlar.¹¹⁰

Bayram sabahı, sabah namazı eda edilerek, müzdelife de bir müddet beklenir. Buna "Müzdelife Vakfesi" denilmektedir. Havanın aydınlanmaya başlaması ile birlikte Mina'ya doğru yola çıkılır.

Bayramın İlk gününden itibaren sırasıyla hacı adayı şunları yapar.

İlk olarak Akabe cemresine giderek, daha önce hazırladığı yedi adet taşı burada atar.

Bu taşlama ile artık tıraş olup ihramdan çıkabilir. Burada şunu da ifade etmek gerekir. İfrad haccına niyet edenler için kurban kesmek vacip olmadığı için, bu kişiler taşlarını Akabe cemresine atmakla tıraş olup, ihram yasakları kendilerine kalkar. Temettü haccı ya da Kıran haccına niyet edenler ise Akabe cemresine taş attıktan sonra, kendilerine vacip olan kurbanı keserler ve sonrasında tıraş olarak ihramdan çıkmış olurlar.

İmkânı olan kişiler farz olan ziyaret tavafını ihramdan çıktıkları gün yapmalıdır.

İkinci günden itibaren de önce küçük, ardından orta ve son olarak aKâbe cemrelerine yedişer tane daha taş atılır. Eğer ilk gün ziyaret tavafı kişi yapmadıysa, ikinci gün tavafını gerçekleştirir.

Kişi ikinci gün yaptıklarını aynı şekilde bayramın üçüncü günü de yaparak, üç şeytana da yedişer taş atar. Hacca giden kişi üçüncü gün veda tavafını da yaparak hac görevlerini tamamlamış olur.

¹¹⁰ el- Mavsilî, a.g.e., s. 358; Merginânî, a.g.e., s. 383, İbn-i Abidin, a.g.e., s. 425, Heyet, İlmiHal, Ankara: TDV. Yay. 2010, I, s. 516.

Burada kısaca değindiğimiz ifrad haccıdır. Temettü ve Kıran haclarında kısmî bazı farklılıklar bulunmaktadır.

Temettü Haccı: Temettü haccının ifrad haccından farkı, temettü haccında hacı adayının mikat sınırında hem hac hem de umreye niyet etmesidir. Mekke'ye gelince adabına riayet ederek umresini gerçekleştirip, tıraş olarak ihram yasaklarından çıkar. Terviye gününe bir başka deyişle Arefe gününe bir gün kalana kadar Mekke'de ihramsız bulunur. Terviye gününe gelince hac için tekrar ihrama girer ve yukarıda açıkladığımız üzere hac görevlerini yapar.¹¹¹

Temettü haccında, ifrad haccından farklı olarak şu iki husus öne çıkmaktadır:

1) Bayramın ilk günü Büyük şeytan denilen mekânda, yani Cemre Akâbesi denilen yerde taş attıktan sonra, kişi kurbanını keserek, tıraşını olur ve böylelikle ihramından çıkmış olur.

2) Ziyaret tafavı bitince, Hac ibadetinin bir vecibesi olan sa'y (Safa ile Merve tepeleri arasında koşmak) görevini yerine getirir.

Kıran Haccı: Kıran haccı yapacak olan kişi mikat sınırında, hac ve umreyi beraber yapmak üzere, aynı anda ikisine birden niyet eder ve her ikisi için de ihrama girmiş olur. Mekke'ye ulaşınca ilk olarak umre yapar, umreyi bitirdikten sonra, Mekke'ye ilk gelen hacı adayının gerçekleştirdiği ayak basma (kudüm) tavafını yerine getirir. Safa ile Merve tepeleri arasında sa'yını da ifa eder. Fakat ihramlı olmaya devam etmek zorundadır. İhramı bozacak her hangi bir şey yapmadan, Arafat'a çıkarak adabına riayet ederek hac vazifelerini eda eder. Bayramın ilk günü Büyük şeytan denilen mekânda, yani Cemre Akabesi denilen yerde taş attıktan sonra, kişi kurbanını keserek ve tıraşını olarak ihramını sona erdirir.¹¹²

2.4. Ca'ferî Mezhebinde Hac

Şîa mezhebine göre, İslâmın en büyük ve en önemli ilkelerinden biri de hacdır. Bunu keyfi olarak terk edenin bir nevi İslâm dışı bir itikat üzere öldüğüne hükmedilir. Bu farzın terk edilmesi yüce Allah'ın "*Kim kâfir olursa, artık Allah, hiç kimseye muhtaç değildir*" hükmünce küfür sınırına ulaşır. Hac beden ve malın ortaklaşa katıldığı

¹¹¹ el- Mavsılî, a.g.e., s. 358; Merginânî, a.g.e., s. 383, İbn-i Abidin, a.g.e., s. 425.; Heyet, İlmiyal, Ankara: TDV. Yay. 2010, I, s. 516.

¹¹² el- Mavsılî, a.g.e., s. 332; Merginânî, a.g.e., s. 390, İbn-i Abidin, a.g.e., s. 425; Heyet, a.g.e., s. 518.

bir çeşit cihat sayılmıştır; ona manevi cihat da denilebilir. Bu anlamda Allah yolunda savaşıarak cihat eden bir kimse de manevi bir hac gerçekleştirmiş olur. Buradan da anlaşılacağı üzere hac ve cihat arasında sıkı bir manevi bağ vardır. Kişinin akli melekesi yerinde olur, sorumluluk zamanı demek olan ergenliğe ulaşır, haccedip dönünceye kadar kendisine lazım olacak maddi imkânı elde eder, hac yapmasına engel teşkil edecek bedeni bir hastalığı olmaz, bunların yanısıra güven içinde gidip gelebilecek bir yol emniyeti olursa, o kişinin hac ibadetini yerine getirmesi farzdır.

Hac, emredilmiş belirli amelleri gerçekleştirmek maksadıyla Allah'ın evi olan Kâbe'yi ziyaret etmektir. Hac birtakım koşulların oluşması ile insanlara farz olmaktadır. Bunlar; Buluş çağına gelmek, akıllı ve hacca gitmesine engel olacak bir tutsaklık durumu olmamak, hacca giden kişinin hac ibadetinden daha önemli olan başka bir yükümlüğünü ihmal ediyor olmaması, hacca gitmeye maddi durumunun elverdiği olması, beden sağlığı açısından hacca gitmeye bir engelinin olmaması, yol emniyetinin sağlanmış olması gibi...¹¹³ Ca'ferî fıkıh ekolüne göre hem ekonomik hem de bedenle yapılan yönü olan hac ibadetini, şartlarını taşımasına rağmen bir kişi yapmadığı takdirde günahkâr olur. Dahası bu günah, küfür derecesine ulaşan bir günahdır.¹¹⁴

Ca'ferî Mezhebi Hadislerine göre Hacca bakıldığında hac, cihatla eş değer hatta ondan daha önemli görülmüştür. Onlara göre hac ibadetini yerine getirmek oruç ve cihattan daha önemli bir görevdir. Hatta namaz dışında kalan bütün ibadetlerden Hac daha faziletlidir.¹¹⁵

Hac ibadetinde insan için birçok hikmet, fayda ve ecir vardır. İmam Sadık'tan aktarılan bir rivayette, o hac konusunda şunları söylemektedir: *"Hacı Allah'ın kendi evine çağırmasına yönelik davetine uyararak gelmiş ve onun misafiri olmuştur. İsterse ev sahibi olan Allah, o kişiye nimetlerini bol miktarda verir, isterse ona icabet eder. Bu görevi yapmak için oraya gelen hacı, O'nun katından şefa'at dilerse Allah kabul eder. Hacı rabbinden istemeyi bıraksa da Allah ihsanda bulunmayı bırakmaz."*¹¹⁶ Yine ondan gelen başka bir rivayette ise o şöyle demektedir: *Hacılar, Mina'da ibadet kastıyla*

¹¹³ Ca'fer b. Hıdır, **Keşfül Gıta an Mübhematiş Şeriatil Gırıra**, Kum: Defter-i Tebligat-İslâm, 1378, s. 72.

¹¹⁴ Kasım el-Huî, **Ca'ferî Fıkıhında Hac Nasıl Yapılır**, Çev. Hüseyin Yeşil, Ankara: yy., 1990, s. 175.

¹¹⁵ Küleynî **el-Kafi**, IV, s. 253-254.

¹¹⁶ Küleynî a.g.e., s. 255.

*beklemeye başladığında Allah tarafından manevi bir sesle şöyle nida edilir: Benim rızamı ve cennetimi kazanmak istiyorsanız bilin ki ben, razı oldum.*¹¹⁷

Hadislerde, hac ibadetiyle ilgili olarak onun İslâm dininin temel rükünlarından ve işlerin en faziletliyelerinden, farz ibadetlerin en değerlisi olduğu söylenmektedir.¹¹⁸

İmam Ali (r.a) haccı anlatırken, onun güçsüzlerin cihadı olarak tarif etmiş ve haccın en küçük karşılığının günahların affedilmesi olduğunu buyurmuşlardır.¹¹⁹ Ehlisünnet kaynaklarında da hac ile ilgili birçok rivayetler vardır.¹²⁰ Ayetlerde ve Hadislerde kesin olarak bildirilen haccı terk etmek ya da geciktirmek şiddetle kınanmaya ve dünyevi ve uhrevi hüsrana girmeye sebeptir.¹²¹

Hz. Peygamberin söz ve uygulamalarından anlaşıldığına göre, o hacca çok fazla değer vermiş ve Müslümanların idarecilerine, hac ibadetini yerine getirmeyen kimseleri bu ibadete zorlamalarını tavsiye etmiştir. Ayrıca ihtiyaç duyulması halinde yolculuk masraflarının da devlet malından karşılanabileceğini söylemiştir.¹²²

2.4.1. Kâbe Dışında Kutsal Ziyaret Yerleri

Ca'ferî Mezhebinde önemli diğer bir ibadet de imamların kabirlerine yapılan ziyaretler olup, bunlar hac kadar kutsal görülmüştür. Ca'ferîlerin tümünde bu şekilde düşünce olmamasına rağmen bazılarında imamların mezarlarına gerçekleştirilecek ziyaretlerin hacdan daha çok sevap kazandırdığı yönünde düşünen kimseler de bulunmaktadır.¹²³ Ca'ferîler Irak'ta bulunan ziyaret yerlerini, özellikle Muharrem ayında ziyaret ederler ve burada bulunan kabirlerin etrafında tavaf edercesine dönerler.¹²⁴

¹¹⁷ Küleynî a.g.e., s. 262.

¹¹⁸ Küleynî a.g.e., s. 264; İbn Bâbeveyh el-Kummi, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali, **Risaletü'l-İ'tikâdâtü'l-İmamiyye**, Çev: Ethem Ruhi Fırlı, Ankara: Üniversitesi Basımevi, 1978, s.192; Taha AKYOL, **Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet**, İstanbul: Milliyet Yay., 1999, s. 56.

¹¹⁹ Küleynî a.g.e., VII, s. 51–52.

¹²⁰ Buhari, II, s. 209.

¹²¹ Seyyid Razi, **Nehc'ül-Belağa İmam Ali (a.s)'ın Hutbeleri, Mektupları Ve Hikmetli Sözleri**, Çev. Kadir Çelik, Almanya: Ferec Yay., 2001, s. 47; Selim Özarslan, **Kerbela Olayının Şii İnançlar Üzerindeki Etkisi**, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 36, s. 42, 2016.

¹²² Küleynî a.g.e., IV, s. 259-272; Akyol, a.g.e., s. 58.

¹²³ Razi, a.g.e, s. 50.

¹²⁴ Ayetullah El-Uzma Seyyid Abdulkarim Musavi Erdebili, **Tam İlmihal**, İstanbul: Göksu Matbaa, 2010, s. 58; el-Âmilî el-Meşgarî el Hurr; **Vesail'uş-Şia**, Tahran: el-Mektebet'ul İslâmiyye, 2018, s.74

Ca'ferî Mezhebine mensup kişilerin ziyaret gerçekleştirdikleri önemli yerler Irak, Suriye, İran ve Suudi Arabistan'da yer almaktadır. Bu yerler arasında şunlar bulunmaktadır:¹²⁵

Irak: Kerbelâ'da Hz. Hüseyin (r.a) ve onun etrafında bulunan sevdiklerinin türbesi, Necef'te Hz. Ali'nin medfun olduğu türbe de ziyaret edilecek yerlerdendir.

İran: Meşhet şehrinde yer alan 8. imam Rıza'ya ait olan mezar, Kum şehrinde Ma'suma-i Kum'un¹²⁶ medfun olduğu mezar.

Suriye: Şam'da Hz. Peygamber'in kızları Hz. Zeynep ve Hz. Rukayye'nin bulunduğu kabirler.

Suudi Arabistan: Mekke'de Hz. Peygamberin torunu Hz. Hasan ve Allah elçisinin eşi Hz. Hatice'nin medfun olduğu türbe de Ca'ferîler tarafından ziyaret edilmektedir.

Kerbelâ bölgesini ziyaret eden kimselere isim olarak Kerbelâ, Meşhed şehrini ziyaret edenlere de Meşhedi ismi verilmektedir.

Ca'ferîlerde ziyaretler öncesi gusül abdesti alınır. İmamın kabrinin bulunduğu yere girerken selam verilerek, saygı gösterisinde bulunulur. İmama ait olan ziyaretname orada okunur ve iki rekât namaz kılınır. Sevdikleri ve akrabaları için de dua edilip, namaz kılınır.

Ca'ferî Mezhebine göre Kerbelâ'yı ziyaret etmenin fazileti hakkında varid olan hadislerden bazıları şunlardır:

1. “Kerbelâ, dünyada ziyaret edilecek en temiz ve en hürmet ve tazime en layık bölgedir. Kerbelâ cennet yerlerinden bir yerdir.”¹²⁷
2. “Oğlum (Hüseyin) Kerbelâ ismi verilen bir mekânda defnedilecek. O yer ki İslâm'ın en önemli yerlerinden biridir. O yer ki Allah Nuh ile beraber olan ve ona iman eden mu'minleri orada tufan felaketinden selamete erdirip, kurtardı.”¹²⁸
3. Hz. Ali de Kerbelâ bölgesi ile ilgili olarak, Sıffin bölgesine giderken o yerden geçerken ağlayarak şunları demiştir:

¹²⁵ Ebû'l Kasım el-Huî, **Ca'ferî Fıkhdında Hac Nasıl Yapılır?** Çev. Hüseyin Yeşil, Ankara: 1990, s. 175.

¹²⁶ Masume olarak bilinen Fatıma, Allah elçisinin soyundan bir hanımdır. İmam Musa Kazım'ın kızı ve İmam Rıza'nın kız kardeşidir. Bk. Kamil'üz- Ziyarat, s. 150.

¹²⁷ Amir Kahayev, **Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin Hayatı, Eserleri ve Usulü Fıkhdla Alakalı el-'Udde Eserinde Delil Anlayışı**, Konya: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 58.

¹²⁸ Kahayev, a.g.e, s. 58.

“Bu geçtiğimiz yer, Allah’a gönülden bağlı bazı kimselerin şehit düşeceği yerdir. O kimseler o kadar saygın ve faziletlidir ki onlardan önce ya da sonra yaşayan hiç kimse (derece bakımından) onları geçemezler.”¹²⁹

4. Yine Hz. Ali’nin şu sözü rivayet edilir:

“Ey toprak, Senin kokun ne güzeldir! Kıyamet koptuğunda, senin için de öyle kimseler çıkacak ve ayağa kalkacak ki onlar sorgusuz olarak nimetler yurdu, cennete konulacaklar.”¹³⁰

Şiîlerde (Ca’ferîler), Kerbelâ’nın her şeyi mübarek olup, özellikle toprağı ve suyu kutsaldır. Hz. Hüseyin ve yakınlarının kanı ile yoğrulmuş bir yer olduğu için saygıya lâyık bir yerdir. Oranın suyu içenlere şifa olur. Şiîler, yanlarında secde taşı (türbe, mühür veya Kerbelâ taşı) taşırlar ki bu taş Necep toprağındandır. Pek çok Şiî ölünce bu kutsal topraklara defnedilmeyi ister. İran, Hindistan ve Pakistan’da zengin bazı kişilerin buraya nakledilerek defnedildiğı bilinmektedir.¹³¹ Bu söylenenlerden anlaşılacağı üzere, İslâm’ın beş esasından biri olan hac, Şiîler’in kabir ziyaretlerinden daha alt bir konumdadır.¹³²

Irak’ın Şiî Lideri Sistani hacca gitmediğı gibi, İran Devrim Lideri Humeyni’nin de hacca gitmedikleri ve iran liderlerinin genelde hac ibadetini yerine getirmedikleri bilinen bir gerçektir. Dini lider olarak, yaşantıları taklit edilen ve kendilerine uyulan liderlerin hacca gitmemeleri, İslâm’ın temel esaslarından hacca Şîa ekolünün bakış açısını göstermesi bakımından önemlidir. Hac, Şiîlerde farz olmaktan kesin olarak çıkarılmış değildir, lâkin yukarıda değindiğimiz bilgiler bazında değerlendirildiğinde, ikinci plana itilmiştir. İlk defa hacca gidenler için geçerli olmasa da ikinci defa hacca gitmek İran’da yasak edilmiştir.¹³³

2.4.2. Hac İbadetinin Hikmeti

Hac ibadetinin hikmetine dair çok sayıda rivayet Allah elçisinden aktarılmıştır. Hz. Ali, haccın hikmetine dair Müslümanların rablerine karşı alçak gönüllü olması, zorluklara dayanma günü hakkında büyük bir sınava tabi tutulmaları, Müslümanların

¹²⁹ Kâmil’üz-Ziyârât, s. 264.

¹³⁰ Kâmil’üz-Ziyârât, s. 264.

¹³¹ Halife Keskin, **Kendi Kaynakları Işığında Şîa İnanç Esasları**, İstanbul : Beyan Yay., 2000, s. 82; Kahayev, a.g.e., s. 128.

¹³² Keskin, a.g.e., s. 130.

¹³³ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/iranda-ikinci-kez-hacca-gitmek-yasaklandi-5583932> Erişim Tarihi: Ağustos, 2019.

birbirlerine yakınlaşmalarına vesile olması, Allah'ın rıza ve rahmetine nail olabilme gibi bazı hikmetleri zikretmiştir.¹³⁴

Hiz. Fâtıma, haccı manevi yönden kişinin dinini kuvvetlendiren bir etken saymıştır.¹³⁵ İmam Sadık, Müslümanların yeryüzünün değişik yerlerinden bir araya gelmeleri, birbirleriyle tanışmaları, ekonomik bazı kaynaklardan yararlanma imkânını elde etmeyi ve Allah Resulünün sünnetiyle yerinde ve yakından tanışmayı, haccın hikmetlerinden saymıştır.¹³⁶

2.4.3. Sıhhat Şartları

Kişinin Müslüman olması, hac menasikini bizzat kendisinin yapması ve hacı adayı bayan ise, nafîle olarak yapacağı hac ibadeti için, öncelikli olarak eşinden izinli olması gerekir. Farz olan hac için kadının eşinden izin alması şart değildir. Yine aynı şekilde hac aylarında ihrama girmiş olmak haccın sıhhat şartları arasındadır.

Haccın hangi aylarda yapılabileceğine ilişkin farklı fikirler ileri sürülmüştür. Genel ve yaygın görüşe göre Şevval ayı, Zilkade ayı ve Zilhicce ayının ilk on günüdür.¹³⁷

Hac ve umreyi birlikte yapmak anlamına gelen Temettü haccı isteyen bir kimse, söz konusu umreyi hac aylarında yapmak zorundadır. Bir başka deyişle, hac ayları girmeden yapacağı umre ve hacca kişi temettu haccı yapmış olmaz.

Hac ibadetinin geçerli olması için kişinin Mü'min olması temel bir şart olup, Mümin olmayan kimselerin ibadetlerinin batıl olması konusunda âlimler görüş birliğine varmışlardır. Ancak Ca'ferî Mezhebi dışında başka bir İslâm hukuk ekolüne mensup olan bir kişi, daha sonra Ca'ferî Mezhebine dâhil olması durumunda, eski mezhebinde iken yaptığı haccı kabul edilmiş sayılır. Haccı tekrarlar ise güzel olur. Kendisine hac farz olan kişinin, haccı bizzat kendisi ifa etmek zorundadır. Başka bir kimsenin onun yerine vekâleten yapacağı hac, kişiyi hac yükümlüğünden kurtarmaz.¹³⁸

Hac, onu nezretmek ya da hacca gideceğine dair adak ve yemin gibi şeylerle de kişiye farz olur. Bu durumda, haccın farz olmasına ilave şartlar olarak yukarıda

¹³⁴ Razi, a.g.e., s. 110, 192, 252.

¹³⁵ Huî, a.g.e., s. 175.

¹³⁶ Razi, a.g.e., s. 115.

¹³⁷ Bekir Topaloğlu, **İslâm'da İnanç Esasları**, İstanbul: Çamlıca Yay., 2012.

¹³⁸ Huî, a.g.e., s. 178; Heyet, a.g.e., s. 516; Küleynî a.g.e., s. 255.

belirtilen, akıl, İslâm, özgürlük gibi şartlar da eklenir. Köle bir kimsenin efendisinin izni olmadan adadığı hac adağı geçerli değildir, ancak onun izni ile böyle bir adakta bulunabilir.¹³⁹

2.4.4. Hacda Vekâlet (Nâiblik)

Ca'ferî Mezhebinde, hac kendisine faz olan kişi bu ibadeti bizaat kendisi yerine getirmek zorundadır. Bu durum, kişinin hac yapabilmesine her hangi bir engel olmadığı zaman söz konusudur. Kendisine hac farz olmuş ama haccı yerine getirmeden kendisine ölüm hastalığı gelip çatan kimsenin, bu durumda da her iki mezhebe göre haccı vasiyet etmesi gereklidir. Aynı şekilde her hangi bir bedensel hastalıktan ya da başkaca bir sebepten dolayı hacca gidememiş ama haccın kendisine vacip olma şartları gerçekleşmiş olan bir kimsenin, vekil tutması da kendisine lâzım gelir.¹⁴⁰

Sağlık durumu yerinde olan bir kişinin vekâleten bir başkasını hacca göndermesi caiz değildir. Ancak farz olan hac görevini yerine getirmiş olan kimse, daha sonra nafîle amaçla hac yapmak istediği zaman bunu bizzat kendisi yapabildiği gibi yerine bir başkasını da naip olarak gönderebilir. Nafîle bir hac için kişinin hayatında ya da ölümünden sonrası için vekil tutması da sünnettir.¹⁴¹

2.4.5. Hac İbadet ve Amelleri

Ayrıntılarını çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ele alacağımız üzere, hacta haneî ve câferî mezhebinde olanların yaptıkları ibadetler sıra ile şu şekildedir.¹⁴²

1. Kişinin ihrama girmesi
2. Arafat'ta bir süre beklemek.
3. Meş'aril-Haram'da bir süre beklemek.
4. İçinde bulunduğu ayın on bir ve on ikinci günü, farklı bir görüşe göre de o ayın on üçüncü gecesinde kişinin Mina'da bir müddet durması.
5. Remy-i Cemarât (üç Şeytan'ı taşalama)'yı belirtilen günlerde yapmak
6. Haccın hangi çeşidi olursa olsun Kurban kesilmesi

¹³⁹ Huî, a.g.e, s. 178; Keskin, a.g.e., s. 85; Heyet, a.g.e, s. 516; Razi, a.g.e., s. 48.

¹⁴⁰ Muhammed Bakır el Meclisî; **Biharü'l-Envar**, Beyrût: el-Vefa Müessesesi, s. 57, 1983.

Huî, a.g.e, s. 178, Razi, a.g.e., s. 48.

¹⁴¹ Huî, a.g.e, s. 178; Razi, a.g.e., s. 48.

¹⁴² Erdebili, a.g.e., s. 60.

7. Saçların tıraş edilmesi
8. Kâbey'i ziyaret etmek. (Ziyaret tavafı)
9. Tavaf namazı kılmak
10. Sefa ve Merve arasında koşmak
11. Nisa tavafı
12. Nisa tavafı namazı

2.4.6. Haccın Adabı

Hac birtakım sünnet ve adapları vardır. İhram'a girmek, Kâbe'ye giderek tavaf etmek, sonrasında tavaf namazı kılmak, Sefa ve Merve tepeleri arasında koşmak anlamına gelen sa'y, Arafat ve Meş'arul-Haram'da bir süre bekleme anlamına gelen vakfe, Şeytan taşlama, kurban kesme, Mina bölgesi ve Mekke şehirlerine yönelik olmak üzere birtakım adap zikredilmiştir.

Veda tavafı yapmak üzere Mina'dan hareket edip Mekke'ye inmek, Mina'da bekleme süresi içinde Hayfa mescidinde altı rekât nafil namaz eda edip, "Muhasser" ismi verilen vadiye gitmek ve Zi'lhiccenin on üçüncü günü kişinin Mina'dan çıkmasından önce orada bir süre uyumak ya da yatmak. Kâbe'ye giderken ayakları çıplak olarak gitmek, gusül abdestli olmak ve Kâbe'ye girerken Allah'a yakarmak, ayrıca iki kıvırl sütun arası diye bilinen yerde Allah rızası için iki rekât namaz kılmak. Kâbe'nin her köşesinde iki rekât namaz kılmak ve sonrasında Me'sur duasını okumak, Kâbe'ye özellikle Rük-n-ü Yemanî denilen köşesine dokunmak.

Sevdikleri için dua etmek, onları için tavaf yapmak, Zemzem suyundan içmek ve Mescid-i Harâm'dan çıkarken me'sur dualar okumak.

Mescitten çıkarken Hannateyn (Mültezim) denilen kapıdan çıkmak.

Daha sonra tekrar Mekke'ye dönmeye niyetlenmek.

Hacun (Mualla) kabristanlığında bulunan sahabeleri ziyaret etmek;

Mescid-i Erkam diye bilinen mescide gitmek, Hira ve Sevr mağaralarına gitmek.¹⁴³

¹⁴³ El-Hac H. Kemal, *Cevahirü'l-Kelam fi Beyan-ı Akaidi'l-İslâm*, Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası, 1334, İXX, s. 86.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HAC İBADETİNDE HANEFİ VE CAFERİ MEZHEPLERİNDEKİ FARKLILIKLAR

Hac ibadeti, Allah elçisinden gelen birtakım sözlü ve uygulamalı birtakım rivayetlere dayanmaktadır. Hangi davranış ve ibadetlerin hac ibadetinin temeli ya da adabı olacağı ve ne şekilde telâfi edileceği hususu detaylıca belirtilmediği için bu konu daha sonraki zamanlarda mezhepler arasında görüş farklılıklarına sebep olmuş, her mezhep kendi düşüncesine göre bir yorumlamada bulunmuştur. Bu çalışmada Hanefî ve Ca'ferî mezhepleri arasında, hac ibadeti noktasında, farklılıklara değinilecek diğer mezheplerin bu konudaki görüşlerine yer verilmeyecektir.

Öncelikle ifade etmek gerekir ki, diğer ibadetler için ortak olan birtakım mesuliyet koşulları hac ibadetinde de aynen geçerlidir. Bunun yanında başka şartlar da mevcuttur. Örneğin haccı belli bir vakitte ve yerde ifa etmek, hac için ekonomik açıdan imkânı bulunmak, sağlam olmak, yol emniyeti bulunmak, hapis vb. geçici bir engel bulunmamak bunlardan birkaçıdır. Hac ibadeti, yapılışı itibariyle ifrat, temettü ve kıran haccı¹⁴⁴ olmak üzere üç farklı şekilde gerçekleştirilmektedir. Bununla beraber hac ibadeti ifa edilirken belirli bir sırada yapılmaktadır.

Hanefî ve Ca'ferî mezheplerinde hac bir önceki bölümde ele alınmıştır. Bu bölümde haccın farzları, vacipleri, sünnetleri, yasak ve cezaları açısından iki mezhebin karşılaştırılması yapılacaktır.

3.1. Haccın Farzları Açısından Farklılıklar

“Farz”, bağlayıcı ve kesin bir delil ile yapılması istenen fiil ve amel anlamına gelmektedir. Haccın farzları şart ve rükün şeklinde ikiye ayrılmaktadır¹⁴⁵.

Şart, bir şeydeki hükmün varlığı kendisine bağlı olandır. Bir başka deyişle şart bulunmazsa hüküm de bulunmaz. Bununla birlikte şartın bulunması hükmün olması anlamına gelmez. Buna örnek olarak abdest verilebilir. Abdest namazın şartı olup

¹⁴⁴ Akyüz, a.g.e., IV, s. 91.

¹⁴⁵ Hamdi Döndüren, **Delilleriyle İslâm Hukuku**, İstanbul: Erkam Yay. 1991, s. 66.

abdest bulunmazsa namaz olmaz. Bununla birlikte kişinin abdestli olması durumu, namazı var etmez. Bunun gibi ihram da haccın şartıdır. Haccın diğer farzlarının geçerli olması için kişinin ihramlı olması şarttır.¹⁴⁶

Rükün, ibadetlerin ve akitlerin temel ögesidir. Örneğin namaz ibadetinde var olan, kıyam (ayakta durma), kıraat (Kur'an okuma), rükû ve secde namazın temel ögesi, bir başka deyişle namazın rükündür. Bunun gibi, Hac ibadetinde de Arafat vakfesi ve ziyaret tavafı haccın birer rükündür. Bunlar olmadan Hac ibadetinden bahsedilemez.

Şartların rükünlerden önce oluşması gerekir. Şartlar sağlanmadan, rükünler yerine getirilse bile geçerli olmaz.¹⁴⁷

3.1.1. Hanefî Mezhebinde Haccın Farzları

Hanefî Mezhebi haccın üç tane farzı olup bunlardan biri şart ikisi rükündür. Hac yapacak kişinin ihrama girmesi haccın şartıdır. Arafat'ta bir süre beklemek anlamında “vakfe” ve “Kâbe’yi tavaf etmek” ise haccın rüküdür.

Hanefîler ihram için şart, diğerleri içinse rükün demişlerdir. İhrama giren kişi haccın bu üç şartını bir şekilde yerine getirmezse haccı kabul olmaz ve bu kişi ihramdan çıkmış sayılmaz. Bu durumda zamanında vakfe yapamayan kimse o yıl hac yapamaz. Bu kimse yarım bıraktığı haccını ileriki zamanlarda kaza etmesi gerekir.

Hanefîler’e göre hac ibadetinin ihram, ziyaret tavafı ve Arafat vakfesi olmak üzere üç tane farzı vardır. Hac, bunların yerine getirilmesiyle yapılmış olur.¹⁴⁸

Hanefî âlimler ihramın iki tane farzı olduğunu söylerler. Bunlar, ihramlı olmaya niyet etmek ve ihramdan sonra telbiye dusını okumak.¹⁴⁹

Telbiye: Sözlükte bir emre boyun eğmek demektir. Dinî literatürde ise “lebbeyk” kelimesi ile başlayan özel duayı okumaktır.

Niyet ettikten sonra kişi telbiye getirerek ihrama girmiş olur ve ihram yasakları başlar.

¹⁴⁶ Akyüz, a.g.e., IV, s. 42; Adam, a.g.e., s. 32.

¹⁴⁷ Süleyman Uludağ, **İslâm’da Emir ve Yasakların Hikmeti**, Ankara: TDV Yay., 1989, s. 37.

¹⁴⁸ Kaymal, a.g.e., s.173; Heyet, **İlmihal**, Ankara: TDV Yay., 2010, I, s. 516.

¹⁴⁹ Özaslan, a.g.e., s. 82; Onat, a.g.e., s. 90.

3.1.2. Ca'ferî Mezhebinde Haccın Farzları

Ca'ferî Mezhebi'nde haccın farzları on üç adettir. Bunlar aşağıdaki şekildedir.¹⁵⁰

1. Hac niyeti ile ihrama girmek
2. Arafat'ta bir süre durmak (vakfe)
3. Müzdelife'de bir süre durmak(müzdelife vakfesi)
4. Mina'da şeytanı taşlamak
5. Kurban kesmek
6. Saç tıraşı olmak
7. Hac tavafı
8. Tavaf namazı
9. Safa ve Merve arasında koşmak (sa'y)
10. Nisa tavafı
11. Nisa tavafının namazı
12. Geceyi Mina'da geçirmek
13. Üç cemreyi taşlamak

Burada sayılan farzlar içersinde Hanefî Mezhebi'nde görülmeyen “nisa tavafı” ve bu tafavın namazı dikkat çekmektedir. Nisa tavafı, erkek ve kadınlara farzdır. Bu tavaf eşlerin birbirine helal olması için yapılmaktadır. Nisa namazı ve tafavı keyfiyet ve şartlar bakımından hac tavafı ve namazından farklı değildir. Farkı sadece niyettedir.¹⁵¹

Görüldüğü üzere Hanefî mezhebinde; İhrama girmek, Arafat'ta bir süre durmak ve ziyaret tavafı yapmaktan ibaret olan haccın farzları¹⁵², Ca'ferî Mezhebinde uzunca bir listeden oluşmaktadır. Bu durum iki mezhebin haccın farzları noktasında birbirinden büyük ölçüde ayrıldığını göstermektedir.

3.2. İhram Açısından Farklılıklar

İhram, hac ve ya umreyi kast ederek normal zamanlarda kendisine meşru ve helal olan bazı şeyleri kendisine haram kılması anlamına gelmektedir. İhram, Hanefî mezhebine göre haccın geçerli sayılmasının koşulu, öteki mezhepler açısından ise

¹⁵⁰ Mehmet Keskin, **Ca'ferî İlmihali**, Ankara: DİB Yay. , 2012, s. 100; Huî, a.g.e, s. 178, Razi, a.g.e., s. 48.

¹⁵¹ İbrahim Çalışkan, “Ca'ferî Mezhebinde İbadetler”, **Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu**, İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, 1993, s. 488

¹⁵² Kaymal, a.g.e., s.173; Heyet, **İlmihal**, Ankara: TDV Yay., 2010, I, s. 516.

rüknüdür. Hac ibadetine ilk olarak ihrama girilerek başlar. İhrama girerken, bir yakarış anlamına gelen sözler içeren “*telbiye*” getirilir. Sözlükte “*emre uymak*” anlamına telbiye, dini literatürde “*lebbeyk*” kelimesi ile başlayan birtakım sözleri söylemekten ibarettir.¹⁵³

Kişinin normal hayatında oturduğu bölgeye göre, ihrama gireceği yer de değişmektedir. İhram bölgeleri de deniler bu mekanlar, “Harem”, “Hıll” ve “Âfâk” ismi verilen üç yerdir.

“Harem”, Mekke ile civarından ibaret olup, bitkilerine zarar verilmeyen ve av hayvanlarının avlanmasının yasak olduğu, belirli sınırları kapsayan güvenli bölgeye verilen addır.¹⁵⁴

“Hıll”, bölgesi ise harem bölgesini çevreleyen bazı yerleşim yerlerini birbirine bağlayan, harem sınırları içinde yer alan bir mahaldir. Bu mahalle “Hıll” denmesi, harem hudutları içinde haram olan davranışların bu bölgede helâl sayılması sebebiyledir.¹⁵⁵

Mekke’nin yakınında olmayan ve hıll bölgesinin sınırlarına girmeyen bölgelere de “âfâk” denilmiştir. Buralarda yaşayanlara “âfâkî” denir.¹⁵⁶

Bu yerler, özel birtakım fıkıh kurallarına tabidir. Erkekler, iç çamaşırları dâhil kıyafetlerini, ayakkabı ve çoraplarını çıkartarak, iki kısımdan meydana gelen; biri vücudun belden aşağı kısmını (izâr), öteki ise baş dışında vücudun belden yukarısını (rida) örten özel ihram giysisini giyerler.

Bayanların ihramı içinse gündelik kıyafetleri haricinde başka bir giysileri bulunmamaktadır. Niyet ederek telbiye getiren kişi hac ibadetine başlamış sayılır. Birtakım şeyleri kendisine yasak etmeye niyetlenmiştir. Cinsel hayat, dikişli elbiseler ve av hayvanlarına zarar vermek bu kişiye yasaktır. Bu yasakları ihlal eden kişiye, yasağın türüne göre birtakım cezalar uygulanır. Bu cezalar, ihlâl edilen yasağın şekline göre sadaka vermek, kurban kesmek veya oruç tutmaktır.

İhramlı kişinin söz konusu yasaklara riayet etmesi vaciptir. Bu yasakları şu şekilde saymak mümkündür.

¹⁵³ Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, s. 562.

¹⁵⁴ Hayreddin Karaman, “Ca’feriyye”, DİA, İstanbul: TDV Yay., c. VII, s. 232. .

¹⁵⁵ Hayreddin Karaman, İsmail Karagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişken, İbrahim Ural, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2006, s. 55.

¹⁵⁶ Erdoğan, a.g.e., s. 14.

1. Cinsel ilişki ve buna sebep olacak her türlü davranış
2. Tırnakları kesmek
3. Saç ya da sakak tıraşı olmak
4. Bedeninin her hangi bir yerinde kılları koparmak veya kesmek
5. Kadınların oje ya da ruj kullanması
6. Bedene veya ihram elbisesine koku sürmek
7. Dikişli elbise giymek ve yüzü örtmek
8. Eldiven giymek
9. Bitkileri koparmak ya da zarar vermek
10. Küfür, argo ya da başkalarını rahatsız edecek söz konuşmak

İhram yasaklarına ve ihramlı iken yasak olmayan şeylere değindikten sonra İhram açısından Hanefî ve Ca'ferî Mezhepleri arasındaki farklılıkları şöyle bir tabloda göstermek mümkündür:

Tablo 3.1. İhram Açısından Hanefî ve Ca'ferî Mezhepleri Arasındaki Farklılıklar

İhram Açısından Farklar	Hanefî ¹⁵⁷	Ca'ferî ¹⁵⁸
İhramın hükmü	İhram, haccın rüknü olmadığı için hac ayından önce girilmesi haccın sıhhatine zarar vermez. Hac ayları başlamadan ihrama girilebilir ama mekruhtur.	İhram rüknü olduğu için hac mevsiminden önce ihrama girilmez.

¹⁵⁷ İbn-i Abidin, a.g.e., s. 485; Hüseyin b. Muhammed Said b. Abdülgani el-Mekkî el-Hanefî, **Haşiyetu irşadi's-sari ila menasiki'l-Molla Ali el-Kari ale'l-mesleki'l-mütekassıt fi'l-menseki'l-mütevassıt**, Beyrut: Müessesetü'r-Reyyan , 2009, s. 118; el-Kâsânî, a.g.e., s. 125.

¹⁵⁸ Mehmet Keskin, a.g.e., s. 100; Huî, a.g.e., s. 178, Razi, a.g.e., s. 48.

Tablo 3.1. (Devamı)

İhram Açısından Farklar	Hanefî	Ca'ferî
İhrama giren bir kişi hasta olur hac yapamayacak bir durum olursa. (İhsar)	Bu kişi ihramdan çıkar. Kendisine bir şey gerekmez. Mâzur sayılır.	Bu kişi ihramdan çıkar. Kurbanını yine kesmek ya da kestirmek zorundadır. Kurban kesilince ihramdan çıkabilir. Ertesi yıla kadar da bu kişi eşiyle birleşemez. Daha sonra ilk fırsatta hakkını kaza etmesi gerekir.
Haccdan çıkmayı gerektiren haller.	Düşman korkusu, kişinin hastlanması, eşkıya baskını, ekonomik gücünü kaybetmesi, bineğinin kaybolması ve hacı adayı kadın ise mahreminin yolda ölmesi	Düşman baskısı ve tehlikesi ile hastalık durumu
Hac için olmasa bile, Harem bölgesine ihramsız girilir mi?	Hanefî mezhebinde harem bölgesine ihramsız girilmez	Ca'ferî Mezhebinde ise ihramsız geçen bir kimsenin mazereti ortadan kalkınca imkânı varsa mikat mahalline geri dönmelidir. Aksi halde bulunduğu yerde ihrama girmelidir. Unutma, hastalık veya dinî hükmü bilmeme durumunda da Ca'ferîler yine aynı yola başvurmaktadır.
İhram giydikten sonra telbiye yapmadan mikat sınırını geçilmesi durumunda	İhrama girilmiş olmaz.	İhrama girilmiş olmaz.

3.3. Arafat Vakfesi Açısından Farklılıklar

Mekke'nin yaklaşık 25 km. güneydoğusunda, harem bölgesinin dışarısında, ova görünümündeki düz bölgeye “Arafat” denilir. Haccın temel unsuru olan¹⁵⁹ vakfe Arafat'ta eda edilir. Sözlükte “*belirli bir yerde bir süre kalmak*” anlamına gelen vakfe, İslam Hukukunda hac yapma niyetiyle ihrama girmiş olan bir kişinin Zilhicce ayının 9. günü (arefe günü) öğle vakti girdikten sonra Arafat'ta bir süre bulunması manasını taşımaktadır.¹⁶⁰ Arafat vakfesi titizlik gerektiren ve önemli bir rükündür. Zira zamanı

¹⁵⁹ Heyet, İlmiyal, Ankara: TDV. Yay. 2010, I, s. 514.

¹⁶⁰ Karaman, a.g.e., s. 27-28; Akyüz, a.g.e., IV, s. 50-51.

içerisinde Arafat'ta olamayan kişiler o yıl hacca yetişememiş sayılırlar. Arafat vakfesi haricinde vaktinde gerçekleştirilmeyen öteki hac ibadetleriye daha sonra kaza edilerek ya da fidye verilerek telafisi yapılabilir.

"Vakfe", bir süre durmak, beklemek demektir. Arafat Vakfesi terim olarak, belirlenen bir zaman diliminde hac için ihramlı olarak Arafatta bir süre beklemek demektir.

Arafat vakfesi, haccın bir rüknüdür. Vakfe zamanında Arafat'ta olmayan kimse, haccını yerine getirmemiş olur. Arafat vakfesinde uyulması gereken zaman dilimi: Zilhiccenin 9. günü, yani Arefe günü öğle vakti başlayıp, bayramın birinci günü tan yerinin ağarincaya kadardır. Hangi hal ve durumda vakfe yaparsa yapsın (uykuda, baygın, vakfe yaptığını bilir durumda olsun ya da olmasın), vakfe zamanı orada olan kişi bu farzı yerine getirmiş olur.

İki mezhep arasındaki Arafat vakfesi bakımından farkları şöyle bir tabloda göstermek mümkündür:

Tablo 3.2. Arafat Vakfesinde Hanefî ve Ca'ferî Mezhepleri Arasındaki Farklılıklar

Arafat Vakfesi	Hanefî ¹⁶¹	Ca'ferî ¹⁶²
Arafat'ta vakfenin zamanı	Zeval vaktinden yani güneşin tepe meridyeni üzerine gelişi ile başlayıp tan yeri ağarana kadar.	Zeval anından güneşin batışına kadardır.
Arafat'ta bulunma süresi	Hanefî mezhebinde Arefe günü, gündüz Arafat'ta gelen bir kimse, o gün güneş batıncaya kadar oradan ayrılamaz.	Arefe günü orada olan bir kimse, güneş batmadan oradan ayrılamaz. Ayrılması durumunda ceza olarak kurban kesmesi gerekmektedir.

¹⁶¹ İbn-i Abidin, a.g.e., s. 259; Abdülgani el-Mekkî el-Hanefî, a.g.e., s. 123; el-Kâsânî, a.g.e., s. 131; Kaymal, a.g.e., s.180; Heyet, a.g.e., s. 516.

¹⁶² Mehmet Keskin, a.g.e., s. 100; Huî, a.g.e., s. 182, Razi, a.g.e., s. 52.

3.4. Müzdelife Vakfesi Açısından Farklılıklar

Arafat vakfesini gerçekleştiren hacı, Müzdelife'ye doğru yol alır. Müzdelife, Arafat'la Mina arasında Harem sınırları dâhilinde bulunan yerin adıdır. Haccedenlerin burada vakfe yapması vaciptir. Müzdelifede bir süre durmanın, diğer adıyla vakfenin zamanına gelince, bayramın ilk günü tan yerinin ağarmasından güneş tan yerinde doğana kadar olan vakittir. Az bir zaman bile olsa burada kalan kişi bu görevi yerine getirmiş olur.¹⁶³

3.5. Mina'da Şeytan Taşlama Açısından Farklılıklar

Müzdelifede bir miktar durarak vakfesini yapan hacı, Mina'ya geçer. Mina, Mekke ile Müzdelife arasında, Harem bölgesinde bulunan alanın adıdır. Kurban bayramı günlerinde, bir başka deyişle Zilhicce 10. 11. 12 ve 13. günlerinde Mina'da sırasıyla “şeytan taşlama”, “kurban kesme” ve “tırış olma” görevleri yapılır.

Sözlükte “*küçük taşlar atmak*” anlamında bir kavram olan “*remy-i cimar*”, bir hac terimi olarak “*Cemerat*” adı verilen belirli yerlere belli vakitte ve belirli sayıda taş atmak demektir.¹⁶⁴ Mina'da gerçekleştirilmesi icap eden ilk vazife şeytan taşlamadır. Şeytan taşlama, haccın aslî vaciplerinden birisi olup bu vazife kurban bayramı günlerinde getirilir.

Hz. İbrahim'e Yüce Allah, oğlu İsmail'i kurban etmesini emretmiş ve şeytan buna engel olmaya çalışmıştır. Hz. İbrahim, eşi Hacer ve oğlu İsmail ise şeytanın bu vesvese ve hilesini fark edip onu taşlamışlardır. Hacda yapılan remy-i cimar bu olayın sembolik bir tekrarından ibarettir. Aynı zamanda kişi, yaşamında şeytanın arzularına uymayacağına dair Allah'a söz vermiş olur.

Mina'da “Cemerat” adı verilen, şeytanın taşlandığı üç yer vardır. Bunlara “Küçük, Orta ve Büyük Cemre” denmektedir. Şeytan taşlama, cemre konumuna varmadan evvel Müzdelife'de ya da yolda yeteri kadar taş toplayıp hazırlanmakla başlar. Bayramın ilk günü, yalnızca büyük şeytan diye adlandırılan AKâbe Cemresi'ne yedi taş atılır. Sırasıyla küçük, orta ve büyük şeytana ise bayramın ikinci, üçüncü ve dördüncü günlerinde yedişer taş atılır. Toplamda bir kişi yetmiş taş atmış olur.

¹⁶³ Keskin, a.g.e., s. 100; Huî, a.g.e, s. 178; Razi, a.g.e., s. 48; Heyet, a.g.e., s. 520

¹⁶⁴ Karaman a.g.e., s. 551; Keskin, a.g.e., s. 100; Huî, a.g.e, s. 178; Kaymal, a.g.e., s.173; Heyet, a.g.e., s. 516.

Kelime olarak Cemerât/Cemreler denilen şeytan taşlamasının sırası şu şekildedir:

1) Akâbe cemresi. Hz. Peygamberin Medineliler ile biat yaptığı ve Akâbe Biati olarak tarihe geçen yer de burasıdır. Bu taşlama mevkine, büyük şeytan ismi de verilmektedir. (Cemretu'l-Akâbe, Cennet'ul-Kübra)

2) Orta cemre. Bu taşlama mevkine, orta şeytan ismi de verilmektedir. (el-Cemretu'l-Vusta),

3) Küçük cemre. Bu taşlama mevkine, küçük şeytan ismi de verilmektedir. (el-Cemretu's-Suğra veya el-Cemretu'l-Ûla)

Bayramın birinci gününde hacı adayı sadece Akabe cemresine 7 taş atar. Hac ibadeti boyunca devam eden telbiye duası bu uygulamaya kadar sürüdürülür. Buna dayanak olarak Fadl b. Abbas (r.a.) dan rivayet edilen şu hadis gösterilmiştir:

“Hz. Peygamber’in (s.a.v.) arkasından onu takip ediyordum, Akabe cemresini yedi taş atıncaya kadar telbiye duasını okumaya devam ediyordu. Allah elçisi 7 adet taş attı ve her defasında da tekbir getiriyordu.”¹⁶⁵

Bayramın ikinci ve üçüncü günlerinde de bu uygulama devam eder; ancak bu sefer taşlar, orta ve büyük cemrelerin olduğu yerlere de atılır. Üç adet taş atma mahalline yedişer olmak üzere toplamda 49 adet taş atılmış olur.

Mina’ya gelince ayrıca tıraş olma ve kurban kesme işlemleri vardır. Bayramın ilk günü haricinde iki gün daha burada kalınır. Bu sürede Yüce Allah bol bol zikredilir. Bayramın ilk gününe yevmü’n-nahr (kurban kesme günü) denilmektedir.

Diğer ikinci, üçüncü ve dördüncü günlerine ise tekbir getirme günleri anlamına gelen “eyyam-ı teşrik” denir. İlk gün taşlarını atan hacılar, kurban yükümlülüklerini de yerine getirerek tavaf etmek üzere Kâbe’ye geçerler. İkinci gün tekrar taşlama yapmak üzere Mina’ya gelirler ve eyyamü teşrik (teşrik günleri) başlamış olur. Artık geriye iki gün daha devam edecek, şeytan taşlama ibadeti kalmıştır. Öğleden sonra sırasıyla büyük, orta ve küçük şeytanlar taşlanır. Taşları atmadan önce “Bismillahi Allahu ekber” denilerek taşlar atılır. Şeytan taşlama esnasında ve o günlerde yapılacak zikir bu duadır. Hz. Peygamberin uygulması bu şekildedir.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Müslim, Hac, 276; İbn Mâce, Menâsik, 69.

¹⁶⁶ Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 56, 65; Nesâî, “Hac”, 189, Müslim, “Hac”, 268, 305.

Şeytan taşlama; kötülükleri, zulüm ve haksızlığı, her türlü zorbalığa karşı bir duruş göstermektir. Şeytan taşıyan kişi, bu ameliyle şeytana ve ona tabi olanlara, her türlü kötülüğe tavır koymaya niyet etmiş ve kendisinin asla şeytana tabi olmayacağına dair bir karar almış olur.¹⁶⁷

Şeytan taşlama ibadetinin başlangıcı Hz. İbrahim'e kadar gitmektedir. Yüce Allah, kendisini her şeyden çok sevdiği ve son derece itaatli olma iddiasında olan Hz. İbrahim'i sınamak istemiş, tek oğlu İsmail'i Allah istediği için kurban etmesini istemiştir. İbrahim (a.s.), kalbinde hiç şüpheye yer vermeden Yüce Allah'ın bu isteğini yerine getirmeye niyet etmiştir.

Oğlu İsmail'i kesmek için uygun bir yere götürdüğü sırada kendisine şeytan kılık değiştirmiş şekilde görünüp İbrahim'i bu işten vaz geçirmeye çalıştı. Ancak İbrahim, kendisini Allah'ın bu emrinden caydırmak isteyen Şeytan olduğunu fark etti ve ona taşlar atarak yanından onu kovdu. İbrahim'den istediği cevabı alamayan şeytan bu defa yine kılık değiştirerek İsmail'in annesi Hacer'e göründü ve ona İbrahim'in niyetini söyleyerek onu İbrahim'i vaz geçirmesi için iknaya çalıştı. Ancak Hacer de durumu anlayıp, şeytana taşlar atarak yanından kovdu. Bu sefer şeytan başka bir sûrete girip oğlu İsmail'e görünerek onu söz konusu işe karşı tavır aldirmaya çalıştı. İsmail de aynı şekilde şeytanı taşıyarak yanından kovdu.¹⁶⁸ İbrahim ve oğlunun arasında meydana gelen yukarıdaki olaya işaret ederek Yüce Allah şöyle demektedir:

*Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona, "Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?" dedi. O da, "Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın" dedi. Nihayet her ikisi de (Allah'ın emrine) boyun eğip, İbrahim de onu (boğazlamak için) yüz üstü yere yatırınca ona, şöyle seslendik: "Ey İbrahim! Gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin. Şüphesiz biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız." Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır. Biz, (İbrahim'e) büyük bir kurbanlık vererek onu (İsmail'i) kurtardık. Sonradan gelenler arasında ona güzel bir ad bıraktık. İbrahim'e selâm olsun. İyilik yapanları işte böyle mükâfatlandırırız. Çünkü o mü'min kullarımızdandı."*¹⁶⁹

¹⁶⁷ Nesâî, "Hac", 189, Müslim, "Hac", 268, 308-310.

¹⁶⁸ Muhammed Hamidullah, **Rasûlullah Muhammed**, çev. Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yay., 1972, s. 161.

¹⁶⁹ Sâffât, 37 /102-111.

Yukarıda anlatılan, hac ibadetlerinde olan şeytan taşlama ve ayette geçen kurban kesme hadisesi, Hz İbrahim'den ve onun yolundan gidenlerden sonra, sembolik olarak hac ibadetleri içinde yerini almıştır.

Mina'da bulunan şeytan taşlama mekânlarına, bayramın 1, 2, 3 ve 4. günlerinde taş atmak haccın vacibidir.

Taşların atıldığı yere yaklaşarak, "Bismillah, Allahu ekber rağmen li'sşeytani ve hizbih" diyerek, taş atılır. Taşlar tek tek ve ayrı ayrı atılmalıdır. Birden çok taş atılırsa tek taş atılmış sayılır. Büyük, orta ve küçük şeytan olmak üzere, üç adet taşlama yeri vardır.

Bayramın birinci günü, büyük şeytan denilen yere "7" taş atılır. Atılan ilk taşla birlikte telbiyeye son verilir. Birinci günkü taşlama vakti, gece yarısı başlayıp, ikinci gün tan yerinin ağarmasına kadar devam etmektedir.

Bayramın ikinci günü, küçük şeytandan başlarayak her üç şeytana 7'şer taş atılır. Toplam 21 taş atılmış olur. İkinci günkü taşlama öğle vaktinde başlayıp, ertesi gün tan yeri ağarana kadar devam eder.

Bayramın üçüncü günü de ikinci gününde yapılan işlemin aynısı yapılır. Küçük şeytandan başlarayak her üç şeytana 7'şer tane taş atılır. Toplam 21 taş atılmış olur. İkinci günkü taşlama öğle vaktinde başlayıp, ertesi gün tan yeri ağarana kadar devam eder.

Bayramın dördüncü günü tan yeri aydınlanana kadar Mina'da bulunanlar, tan yerinin ağarmasından güneş batıncaya kadar, üç şeytana 7 tane olmak üzere toplam 21 taş daha atarlar.

Gücü yettiği sürece taşları kişi bizzat kendisi atmalıdır. Bir özrü olmaksızın vekâlet vererek başkasına attırmak câiz değildir. Hastalık, yaşlılık ve sakatlık durumları gibi mazereti olanlar, kendileri atamayacak bir durumda ise, bir başkasına vekalet vererek taşları attırabilir.

Zamanında atılmayan taşların, bayramın dördüncü günü, güneş batmadan atılması vaciptir. Bu sürede de taşlar atılmazsa, ceza gerekir.

Mina'da yapılması gereken görevler açısından Hanefî ve Ca'ferî Mezhepleri arasındaki farklılıklara gelince;

1. Mina'da geceleminin hükmü açısından: Hanefî mezhebinde, Şeytan taşlanan günlerde Mina'da geceleme sünnet iken, Ca'ferî Mezhebinde¹⁷⁰ ise Mina'da kalmayan kimse, her gece için bir koyun kurban kesmesi farzdır. Ama sabaha kadar Mekke'de ibadetle meşgul olan kimseye keffaret farz değildir.
2. Hacda telbiyeye son verilmesi açısından iki mezhep incelendiğinde Hanefî mezhebinde Akâbe cemresine ilk taş atılınca telbiyeye son verilirken,¹⁷¹ Ca'ferî Mezhebinde ise hac yapan Arefe günü öğe vaktinden itibaren, umre yapan kişi ise Mekke'yi görünce telbiyeyi bırakır.¹⁷²
3. Şeytan taşlama Hanefî mezhebine mutlaka tan yerinin ağarmasından sonra yapılırken,¹⁷³ Ca'ferî Mezhebinde ise şeytan taşlamanın vakti güneşin doğuşuyla başlayıp, batışına kadar devam eder.¹⁷⁴
4. Şeytan taşlarken atılan taşın cemreye düşmemesi Hanefî mezhebinde câiz¹⁷⁵ iken Ca'ferî Mezhebinde ise câiz değildir.¹⁷⁶
5. Şeytan taşlamada çoğunluğu atılmak şartıyla, taşların bir kısmı atılmazsa, Hanefî mezhebinde fitre gerekir ama geçerlidir.¹⁷⁷ Ca'ferî Mezhebinde 7 taş mutlaka isabet ettirilmesi vaciptir.¹⁷⁸

Tablo 3.3. Şeytan Taşlamada Hanefî ve Ca'ferî Mezhepleri Arasındaki Farklılıklar

	Hanefî ¹⁷⁹	Ca'ferî ¹⁸⁰
Mina'da bir süre geceleminin dini açıdan hükmü nedir?	Şeytan taşlama günlerine denk gelen günlerde, sünnettir.	Mina'da bulunmayan kişi, her gece için kurban kesmesi gerekir. Bununla birlikte Mekke'de sabaha kadar ibadetle geçirirse keffaret gerekmez.

¹⁷⁰ Keskin, a.g.e., s. 118.

¹⁷¹ Heyet, **İlmihal**, Ankara: TDV. Yay. 2010, I, s. 516

¹⁷² Huî, a.g.e., s. 178, Razi, a.g.e., s. 48.

¹⁷³ Heyet, a.g.e., s. 516.

¹⁷⁴ Huî, a.g.e., s. 178, Razi, a.g.e., s. 48.

¹⁷⁵ İbn-i Abidin, a.g.e., s. 520., Abdülgani el-Mekkî el-Hanefî, a.g.e., s. 123, Heyet, a.g.e., s. 516.

¹⁷⁶ Keskin, a.g.e., s. 118; Huî, a.g.e., s. 178, Razi, a.g.e., s. 48

¹⁷⁷ Heyet, a.g.e., s. 516; Sağirci a.g.e., s. 420.

¹⁷⁸ Huî, a.g.e., s. 178, Razi, a.g.e., s. 48

¹⁷⁹ İbn-i Abidin, a.g.e., s. 522, Abdülgani el-Mekkî el-Hanefî, a.g.e., s. 123; el-Kâsânî, a.g.e., s. 131.

¹⁸⁰ Keskin, a.g.e., s. 118; Huî, a.g.e., s. 178, Razi, a.g.e., s. 48.

Tablo 3.3. (Devamı)

	Hanefî	Ca'ferî
Telbiye duası ne zaman sona erer?	Bayramın ilk günü, şeytana ilk taş atıldığında.	Arefe günü öğle vaktinden başlar, umre yapan kişi Mekke'yi görünce sonra erer.
Gün içinde şeytan ne zaman taşlanır?	Tan yeri ağardıktan sonra.	Güneş doğunca başlar, batınca biter.
Atılan taş, şeytana isabet etmediğinde hüküm nedir?	Şeytan taşlama ibadeti gene de gerçekleşmiş olur.	Şeytan taşlama ibadeti gerçekleşmiş olmaz.

3.6. Hac Kurbanı ve Tıraş Olma Açısından Farklılıklar

Hac veya umre ile alakalı kesilen kurbanlara” hedy” denilmektedir.¹⁸¹ Allah’ın rızasına ermek kastıyla harem bölgesine ya da Kâ’be’ye sunuldukları için bu kurbanlara bu isim verilmiştir.¹⁸²

Hac ve umre niyetiyle kesilen keçi ve koyuna “dem”, deve ve sığira ise “bedene” ismi verilmektedir. Temettü ve kıran hedyi, bu haccı ifa eden kişilerin kesmekle mesul bulundukları kurbanın adıdır. Hacı, birinci gün şeytanı taşlamasının ardından kurbanını keser. Temettu Haccı ve Kıran haccına niyet edenlerin, kurban kesmeleri vaciptir.¹⁸³ Büyük şeytan taşlandıktan sonra bu kurbanın kesilmesi sünnete daha uygun olsa da, taş atmadan kesilirse de caiz görülmüştür. Bu kurban, harem bölgesi dâhilinde, bayramın birinci günü fecrin doğmasında itibaren kesilir.¹⁸⁴

Bu kurbandan, sahibi dâhil, herkesin yemesi câizdir. Temettu ve kıran haccına niyet edip de bu kurbanı bir kimse kesemez ise, bunun yerine bedel olarak on gün oruç tutar.¹⁸⁵ Hacılar, normal kimselerin kesmekte olduğu ve kurban bayramında şartları tutan bir müslümanın kestiği kurbanı (uhdiyyeyi) kesme mecburiyeti yoktur. Keserse de nafil olarak ecir kazanır. Vekâlet vererek kişi bu kurbanı kendi memleketinde de kestirebilir. Tıraş Olup İhramdan Çıkma: Haccın temel gereksinimlerinden biri de

¹⁸¹ Erdoğan, a.g.e., s. 190; Akyüz, IV, s. 135.

¹⁸² Ali Rafet Özkan, **Dinlerde Kurban Kültürü**, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara, 2003, s. 140; Şerife Uzun, **Türk İslâm Edebiyatında Hac ve Kurban Motifleri (Şair Sultanlar Örneği)** Konya: 2007.

¹⁸³ Erdoğan, a.g.e., s. 190; Akyüz, IV, s. 135.

¹⁸⁴ Heyet, a.g.e., s. 516; Kaymal, a.g.e., s.176.

¹⁸⁵ Vecdi Akyüz, **Hac, Umre ve Kurban**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2006, IV, s. 78.

temettu veya kıran haccına niyet edenlerin bayramın birinci günü Mina’da şeytanı taşlayıp kurban kestikten sonra ihramdan çıkmalarıdır. Bu vacip olarak görülmüştür.

Fıkıhta saçların dipten tıraş edilmesine halk”, uçlarından kısaltılmasına ise “taksir” denmiştir.¹⁸⁶ Saçların kesilecek miktarı konusunda mezhepler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Hacı, tıraşını yapıp ihramdan da çıkınca cinsel münasebet haricindeki, kıyafet giyinme, koku sürme, sakal-saç-tırnak-bıyık kesme gibi ihram yasakları son bulur. Bu şekilde “birinci tehallül” yerine getirilmiş sayılır.

Artık ihram yasaklarının kalkmasıyla birlikte eşyle cinsel yakınlık dışında bütün yasaklar kalkmıştır. Cinsel ilişki yasağı ise, kişi ancak ziyaret tavafını yapınca kalkmış olur. Hacda kurban ve tıraş olma açısından Hanefî ve Ca’ferî mezhepleri arasındaki farklılıklara bakıldığında:

Hac kurbanının kesilme vakti, Hanefî mezhebinde kurban bayramının ilk üç günü akşama kadarken;¹⁸⁷ Ca’ferî Mezhebinde kurban bayramının dört günüdür.¹⁸⁸ Hacda erkeklerin saçları, Hanefî mezhebinde dörtte bir oranında kesilmesi gerekirken¹⁸⁹ Ca’ferî Mezhebinde ise durum farklıdır. İlk defa hac yapanlar saçlarının tamamını keser, diğerleri ise kısaltmak ile tamamını kesmek arasında serbesttir.¹⁹⁰

Tıraş olmak vakti, Hanefî mezhebinde Akâbe cemresi taşlandıktan sonra başlar ve bayramın üçüncü günü güneş batana kadar devam eder. Gecikmesi durumunda cezası bir küçükbaş hayvandır. Ca’ferî Mezhebinde ise AKâbe Cemresine taş atıldıktan ve kurban kestikten sonra başlamaktadır. Kurbandan önce tıraş olana ve harem bölgesi dışında tıraş olanlar açısından incelendiğinde Hanefî mezhebinde ceza gerektiği, Ca’ferî Mezhebinde de tertibe uyulmadığı için ceza gerektiği görülmüştür.¹⁹¹

3.7. Keffaret ve İhram Yasakları Açısından Farklılıklar

Keffaret kelimesi, “küfr” kökünden gelmektedir. Sözlükte “kapatmak ve örtmek” anlamında kullanılan bu kelime, günahı örttüğünden ve Yüce Allah’ın kişiyi

¹⁸⁶ Fikret Karaman , İsmail Karagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişken, İbrahim Ural, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.,2006, s. 55.

¹⁸⁷ Heyet, **İlmihal**, Ankara: TDV. Yay. 2010, I, s. 516; Kaymal, a.g.e., s.176.

¹⁸⁸ Keskin, a.g.e., s. 118; Huî, a.g.e., s. 178, Razi, a.g.e., s. 49.

¹⁸⁹ Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el- Mavsîlî, **EL-İhtiyar Li-Ta'îlî'l-Muhtar**, İstanbul: Ümit Yay., 1998, c. 1, s. 358; Burhanüddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Ebû Bekir Merginânî, **Hidaye Tercümesi**, İstanbul: Kahraman Yay., c. 1, s. 383

¹⁹⁰ Huî, a.g.e., s. 179, Razi, a.g.e., s. 50.

¹⁹¹ Heyet, a.g.e., s. 516; Kaymal, a.g.e., s.176; Keskin, a.g.e., s. 118; Huî, a.g.e., s. 178, Razi, a.g.e., s. 49

günahlarından hafiflettiğinden dolayı terim olarak günahları affettirme anlamında kullanılmıştır. Keffâret, köle âzad etmek, oruç tutmak, sadaka vermekle yerine getirilir.¹⁹² Keffâretler ve ihram yasaklarında Hanefî ve Ca'ferî Mezhepleri arasındaki farklılıklara bakıldığında:

Arafat'tan önce cinsel münasebet olması durumunda Hanefî mezhebinde cezası bir koyun Ca'ferî Mezhebinde ise bir devedir. Veda tavafını yapmayan kişiye Hanefî mezhebinde bir koyun cezası varken Ca'ferî Mezhebinde bir ceza gerekmez.¹⁹³

Yukarıda ele aldığımız farklılıkları şöyle bir tabloda göstermek mümkündür.

Tablo 3.4. Keffaretler ve İhram Yasaklarında Hanefî ve Ca'ferî Mezhepleri Arasındaki Farklılıklar

Keffaretler ve İhram Yasakları	Hanefî¹⁹⁴	Ca'ferî¹⁹⁵
Cinsel ilişki (Arafattan önce)	Yasağı ihlal eden kişinin haccı bozulur.	Yasağı ihlal eden kişi bir deve kurban eder. Ayrıca Haccı da bozulur.
Cinsel ilişki (Arafattan sonra, müzdelife vakfesinden önce)	Yasağı ihlal eden kişi bir deve kurban eder. Fakat haccı bozulmaz.	Yasağı ihlal eden kişi bir deve kurban eder. Ayrıca haccı da bozulur
Oynaşma (tırıştan sonra-ziyaret tavafından önce)	Yasağı ihlal eden kişi bir koyun kurban eder.	Bir şey gerekmez.
Öpme	Yasağı ihlal eden kişi bir koyun kurban eder.	Yasağı ihlal eden kişi bu eylemi şehvetle yaparsa deve, şehvetsiz yaparsa bir bir koyun kurban eder.
Şehvetle kadına dokunup, meni gelmesi	Yasağı ihlal eden kişi bir koyun kurban eder.	Yasağı ihlal eden kişi bir deve kurban eder.

¹⁹² Mehmet Akar, Keffaret mad., TDVİA Ankara: TDV Yay. , XXV, s. 178.

¹⁹³ el- Mavsılî, a.g.e., s. 358; Merginânî, a.g.e., s. 383; Heyet, a.g.e., s. 516.

¹⁹⁴ İbn-i Abidin, a.g.e., s. 239; el- Mavsılî, a.g.e., s. 358; Abdülgani el-Mekkî el-Hanefî, a.g.e., s. 123; el-Kâsânî, a.g.e., s. 131.

¹⁹⁵ Huî, a.g.e, s. 178, Razi, a.g.e., s. 48.

Tablo 3.4. (Devamı)

Keffaretler ve İhram Yasakları	Hanefî¹⁹⁶	Ca'ferî¹⁹⁷
Masturbasyon	Yasağı ihlal eden kişi bir koyun kurban eder.	Yasağı ihlal eden kişi bir deve kurban eder.
Ziyaret tavafını cünup olarak yapmak	Yasağı ihlal eden kişi bir deve ya da sığır kurban eder.	Tavafı geçersiz olur. İadesi gerekir.
Ziyaret ve umre tavafını abdestsiz yapmak	Yasağı ihlal eden kişi bir koyun kurban eder.	Tavafı geçersiz olur. İadesi gerekir.
Ziyaret tavafında avret yeri açılması	Tavaf eden kişinin, avret kabul edilen uzuvlarından dörtte biri veya daha fazlası açılırsa, bu kişinin bir küçükbaş hayvan kurban etmesi gerekir.	
Ziyaret tavafını eksik yapan	Ziyaret tavafında şavtların çoğunu yerine getirmek tavafın geçerlilik şartıdır.	
Tavaf namazı kılınmazsa	Tavaf namazı haccın bir vacibi değil kendisi müstakil bir ibadettir. Bu sebeple terkinden dolayı kurban kesilmesi gerekmez. Ancak bu namazı kılmayan kimse, günahkâr olur.	Bir şey gerekmez.
Tavaf namazı kılmadan iki tavafı peş peşe yapmak	Mekruhtur. Bir şey gerekmez.	Kişi bu konuda serbesttir. Bir şey gerekmez.
Veda tavafını yapmamak	Veda tavanı yapmayan kimseye bir koyun kurban kesmesi vacip olur.	Veda Tavafı Müstehabtır. Kişi bu konuda serbesttir. Bir şey gerekmez.

¹⁹⁶ İbn-i Abidin, a.g.e., s. 239; el- Mavsılî, a.g.e., s. 358; Abdülgani el-Mekkî el-Hanefî, a.g.e., s. 123; el-Kâsânî, a.g.e., s. 131.

¹⁹⁷ Huî, a.g.e, s. 178, Razi, a.g.e., s. 48.

Tablo 3.4. (Devamı)

Keffaretler ve İhram Yasakları	Haneî	Ca'ferî
Veda tavafinın son üç şaftını yapmamak.	Veda tavafinın son üç şaftını terk eden kimsenin fitır sadakası vermesi gerekir.	Tavafi gene de geçerli olur. Bir şey gerekmez.
Umre, veda, kudum, tavafinı cünüp yapmak	Yasağı ihlal eden kişi bir koyun kurban eder.	Bir ceza gerekmez.
Kudum ve veda tavafinı abdestsiz yapmak	Yasağı ihlal eden kimsenin fitır sadakası vermesi gerekir.	Bir ceza gerekmez.
Nerelerde abdestli olmak gerekir	İhramlı iken ve sa'y yaparken sünnettir. Arafat'ta abdestsiz olursa vakfesi sahihtir.	Tavaf ve Sa'y'da abdest şarttır. Aksi takdirde bu ibadetler geçersiz olur. Keffaret gerekmez.
Av hayvanı avlayan	Avladığı hayvanın dengi bir hayvanı kurban eder. Dengi bulunmazsa bedeli ödenir. Eti yenmeyen hayvanların bedeli koyundan çok olamaz. Hayvanın bedeli paraya çevrilip dağıtılabilir veya her fitraya karşılık bir gün oru tutar.	Keffareti ödenir. Ayrıca, avlanmayı harem dışına yapar ve av hayvanı büyük kuşlardan olursa; koyun kesmelidir. Harem içinde avlınırsa, keffareti iki kat olur. Eğer hayvan, yabani hayvanlardansa; zebra için keffaret olarak bir inek kurban eder; deve kuşu içinse, bir dişi deve kurban etmelidir. Eğer buna gücü yetmezse, altmış fakiri doyurmalıdır; buna da gücü yetmezse, on sekiz gün oruç tutması gerekir. Eğer bir inek olursa, bir inek kurban eder; buna gücü yetmezse, otuz fakiri doyurmalıdır
Hacer-i Esved'den başlamamak	Yasağı ihlal eden kişi bir koyun kurban eder.	Bir cezası yoktur.

Tablo 3.4. (Devamı)

Keffaretler ve İhram Yasakları	Hanefî	Ca'ferî
Ka'be sola alınmadan tavaf yapmak	Yasağı ihlal eden kişi bir koyun kurban eder.	Bir cezası yoktur.
Mikat sınırını ihramsız geçen	Koyun kurban eder. (Geri dönüp tekrar ihram giyilirse koyun gerekmez)	Bir cezası yoktur.
Arefe günü Arafat'tan güneş batmadan önce geri dönmek	Yasağı ihlal eden kişi bir koyun kurban eder.	Yasağı ihlal eden kişi bir deve kurban eder veya onsekiz gün oruç tutar.
Minada veya Müzdelife'de gecelememek	Bir şey gerekmez.	Teşrik günlerinin gecelerinde Mina'da gecelemeyen kimsenin, keffaret olarak her gece için bir koyun kurban etmesi gerekir.
Şeytan taşlamada taşların yarından çoğu atılıp gerisinin eksik atılması	Taşların yarından daha azını eksik atan kimsenin ceza olarak fitra vermesi gerekir.	7 taş mutlaka isabet ettirilmelidir. Aksi takdirde haccı sahih olmaz.
Şeytan taşlamayanın cezası nedir?	Bütünü veya sadece Akabe cemresindeki taşlamayı terk edene bir koyun kurban etmesi; bir veya daha fazla cemre terk edene ise, her biri için bir fitre gerekir.	Şeytan taşlama yapılmazsa haccı sahih olmaz.
Şeytan taşlamadan ve kurban kesmeden tıraş olmak	Şeytan taşlamadan ve kurban kesmeden tıraş olan kişiye bir sığır kurban kesmesi gerekir.	Bir ceza gerekmez.
Vaktinde atılmayan taşların kazası olur mu?	Taşlar zamanı içinde atılmazsa bayramın dördüncü günü güneş batmadan atılırsa yine sahih olur. Her hangi bir ceza da gerekmez	Bir ceza gerekmez

3.8. Yasaklar Açısından Farklılıklar

Hanefî mezhebinde, hacca gidecek kişinin kendine ait bir evinin olup olmamasına bakılmaz. Bununla birlikte hacca gidip geldikten sonra ailesinin nafakasını sağlayacak ekonomik imkânının bulunması gerekir.¹⁹⁸ Ca'ferî Mezhebinde ise hacca gidecek kişinin kendine ait bir evi olması gerekir.¹⁹⁹

İhramlı iken kişinin her hangi bir organından kan çıkarması veya kan aldırması konusunda iki mezhebin görüşü şu şekildedir: Hanefî mezhebinde kan aldırılabilir.²⁰⁰ Bu kişiye herhangi bir ceza gerekmez. Ca'ferî Mezhebinde ise kan aldirmek haramdır.

İhramlı iken süs eşyası takmak konusunda iki mezhebin görüşü şu şekildedir: Hanefî mezhebinde süslenmek sadece örtü altından olabilir. Ca'ferî Mezhebinde ise süs eşyası takmak haramdır. Bununla birlikte kadın, normal zamanlarda kullandığı bir süs eşyasını kullanabilir ancak bunu kocası dâhil kimseye göstermemesi gerekir.²⁰¹

3.9. Hacdaki Genel Konular Açısından Farklılıklar

Üzerinde hac borcu varken ölen kişinin haccını Hanefî mezhebinde vasiyet etmişse mirasçıları yaparlar,²⁰² Ca'ferî Mezhebinde de aynı şekildedir.²⁰³ Hac yasakları bitmesi ve cinselliğin başlaması açısından Hanefî mezhebinde tıraş olunca küçük hac yasakları biter. Sadece cinsellik için ziyaret tavafından sonrası beklenir. Ca'ferî Mezhebinde nisa tavafından sonra cinsellik başlar.²⁰⁴

İki mezhep arasındaki diğer farklılıkları şu şekilde sıralamak mümkündür: ²⁰⁵ Hacca gitmemiş kişi başkasının yerine hacca gitmesi durumunda Hanefî mezhebinde Hac sahih olur fakat mekruhtur. Ca'ferî Mezhebinde ise başkasının yerine gidebilmektedir. Acizlik veya zaruret yüzünden hacca gidemeyen kişinin kendi yerine başkasını göndermesi durumunda ise Hanefî mezhebinde caiz değilken, Ca'ferî Mezhebinde caizdir.²⁰⁶

¹⁹⁸ el- Mavsılî, a.g.e., s. 360; Merginânî, a.g.e., s. 383.

¹⁹⁹ Huî, a.g.e., s. 182, Razi, a.g.e., s. 57.

²⁰⁰ Vecdi Akyüz, **Mukayeseli İbadetler İlmihali**, İstanbul: İz yayıncılık, 1995, IV, s. 138.

²⁰¹ Heyet, a.g.e., s. 518; Kaymal, a.g.e., s.178; Keskin, a.g.e., s. 125; Huî, a.g.e., s. 178, Razi, a.g.e., s. 50.

²⁰² Kaymal, a.g.e., s.180.

²⁰³ Huî, a.g.e., s. 180.

²⁰⁴ Huî, a.g.e., s. 178, Razi, a.g.e., s. 49.

²⁰⁵ Kaymal, a.g.e., s.184; Keskin, a.g.e., s. 128; Huî, a.g.e., s. 180, Razi, a.g.e., s. 55.

²⁰⁶ Akyüz, a.g.e., s. 140.

Hac da tertibe (sıraya) riayet edilmesi Hanefî mezhebinde de Ca'ferî Mezhebinde de vacip görülmüştür.

Ziyaret tavafı zamanı âdetli kadın Mekke'den ayrılmak zorundaysa, Hanefî mezhebinde âdetli olarak tavafını yapar ceza olarak bir büyükbaş hayvan keser. Aynı durum umre için olursa âdetli olarak tavaf yapılır ceza bir küçükbaş hayvandır. Ca'ferî Mezhebinde ise tavaf için âdetinin bitmesi beklenir.

Kadın yanında kocası veya mahremi olmadan Hanefî mezhebinde hacca gidemezken,²⁰⁷ Ca'ferî Mezhebinde gidebilir.²⁰⁸

Hanefî mezhebinde tavaf çeşitleri; Ziyaret tavafı, tudum tavafı, Veda tavafı, Nezir tavafı, Tahıyyatul-Mescid tavafı iken;²⁰⁹ Ca'ferî Mezhebinde ise, Kudum tavafı, Ziyaret tavafı, Nisa tavafı, Umre tavafı, Veda tavafı, Mustehab Tavafı'dır.²¹⁰

²⁰⁷ el- Mavsılî, a.g.e., s. 362; Merginânî, a.g.e., s. 375.

²⁰⁸ Huî, a.g.e, s. 165, Razi, a.g.e., s. 41.

²⁰⁹ el- Mavsılî, a.g.e., s. 353; Merginânî, a.g.e., s. 376.

²¹⁰ Huî, a.g.e, s. 180, Razi, a.g.e., s. 53.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İslâm dininde beş temel esastan biri olarak görülen hac, gerek içeriği gerekse şartları bakımından diğer ibadetlerle benzer ve farklı yönleri olan bir ibadettir. İslâm hukuk ekollerinde bu ibadetin uygulanması bakımından birtakım farklılıklar olduğu görülmüştür.

Söz konusu farklılıkların Hanefî mezhebi ile Ca'ferî Mezhebi arasında da fazlasıyla olduğu gözlemlenmiştir. Bu duruma iki mezhebin usul ve yöntemlerindeki farklılık gerekçe olarak gösterilebilir. Haber-i vâhid ile amel etme noktasında çok dikkatli davranan Hanefî fakihler ile Ca'ferî fakihler bu konuda birbirinden farklı bir tutum ortaya koymaktadırlar. Söz konusu durum İslâm'ın uygulama alanına yönelik bazı haberlerin iki mezheb âlimleri tarafından farklı algılanmasından kaynaklanmaktadır.

Çalışmamızda karşılaştırmalı olarak Ca'ferî Mezhebi ile Hanefî mezhebi arasında hac ibadetinde benzerlik ve farklılıkların neler olduğunu tespit etmeye çalıştık. Hanefî mezhebinde hacca gitmek isteyen bir kişi, bu mukaddes görev için öncelikli olarak helal yoldan bir kazanç sağlaması gerekir. Bu kutsal yolculuğa çıkmadan önce kişinin bildiği kul hakları varsa, onları sahiplerine iade ederek o kişilerle helalleşir. Günahlarını affetmesi için tövbe edip Allah'tan bağışlanma diler.

Şîa katında, İslâmın en temel esaslarından biri de hac ibadetidir. Bunu terkedenin Yahudi ya da Hıristiyan olarak ölmesi Allah'ın dileğine kalmıştır. Bu farzın terk edilmesi yüce Allah'ın “Kim kâfir olursa, artık Allah, âlemlerden münezzehtir.” hükmünce küfür haddine varır.

Hanefî mezhebinde haccın üç farzı olduğu söylenmiş bunların biri şart, diğer ikisi rükun şeklinde ifade edilmiştir. Bunlar, kişinin bu ibadet yaparken ihramlı olması, Arafat'ta zamanı belli olan vakitte bir müddet beklemesi ve Kâbe'yi tavaf etmesinden ibarettir.

Ca'ferî Mezhebinde haccın farzları on üç adettir. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

İhrama girmek, Arafat'ta ve Müzdelife'de bir süre durmak, Mina denilen yerde bulunan temsili şeytanı taşlamak, ardından kurban kesmek, saçlarını tıraş etmek, Safa

ve Merve tepeleri arasında koşmak, nisa namazı ve nisa tavafı, minada geceleme ve şeytanı taşlamak gibi Hanefi mezhebine nazaran uzunca bir farz listesi vardır. Bir başka deyişle, Hanefi mezhebine göre hac yapan bir kişiye nazaran Ca'feri Mezhebindeki bir kişinin haccı daha zor ve yerine getirmesi gereken kurallar daha fazladır.

İki mezhep arasında Hac ibadetinin temel görevleri hakkında bazen hüküm konusunda, bazen söz konusu görevin başlama ve bitiş vakti arasında bazen de keffaret ve cezalarda farklılıklar olduğu görülmüştür. Arafat vakfesinin başlama ve bitiş vakitleri, Mina'da şeytan taşlamanın hükmü ve zamanları, ihram yasakları ile kurban kesmenin gerekli olduğu cezai durumlar ve keffaretler iki mezhep arasında görülen başlıca farklılıklardır.

Araştırmamızın sonucunda iki mezhep arasında hac ibadetinde farklılıklar olduğu ve bazen bunlardan birine göre diğerinin uygulamalarının haccı ifsat edecek derecede kabul edildiği anlaşılmıştır. Bu farklılıkların temelinde özellikle imamet anlayışı ve ona bağlı olarak sünnet inancı konusu vardır.

KAYNAKÇA

- AKPINAR Ali; (2015), **Cahiliye Dönemi Haccından İbrahîmî Hacca Dönüş, Bütün Yönleriyle Hac**, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- AKYOL Taha; (1999), **Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet**, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- AKYÜZ Vecdi; (1995), Mukayeseli İbadetler İlmihali, I-IV, İz Yayıncılık, İstanbul.
- AKYÜZ Vecdi; (2006), **Hac, Umre ve Kurban**, İbadetler İlmihali Serisi IV, İz Yayıncılık, İstanbul.
- BARDAKOĞLU Ali; (1998), **Hanefî Mezhebi**, Ankara: TDVİA Yayınları, XVI, Ankara.
- CAFER Bin Hıdır; (1378), **Keşfûl Gıta an Mübhematiş Şeriatil Gırıra**, Defter-i Tebligat-İslâm, Kum.
- CEVAD Ali; (2019), **İslâm Öncesi Arap Tarihi**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- COULIANO Loan P. ;(1997), **Dinler Tarihi Sözlüğü**, Çev. Ali Erbaş, İnsan Yayınları, İstanbul.
- ÇALIŞKAN İbrahim; (1993), “Ca’ferî Mezhebinde İbadetler”, **Tarihte ve Günümüzde Şiîlik Sempozyumu**, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul.
- DÖNDÜREN Hamdi; (1991), Hamdi Döndüren, **Delilleriyle İslâm Hukuku**, Erkam Yayınları, İstanbul
- DÖNDÜREN Hamdi; (1991), **İslâm İlmihali**, Erkam Yayınları, İstanbul.
- EBÛ ABDULLAH HÜSEYİN b. Ali es-Saymerî; (1985), **Ahbâru Ebî Hanîfe ve Ashâbihî**, Âlemü’l-Kütüb, Beyrût.
- EBÛ BEKR Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsi; (1912) ,**el-Mebsût**, Matbaatü’s-Saade, Kahire.
- EBÛ KASEM Ca’fer b. Muhammed, İbn Kuleveyh; (1993), **Kâmil'üz-Ziyârât**, el-Vefa Müessesesi, Beyrût.

- ERBAŞ Ali; (2018), **Yahudilik, Hristiyanlık ve Benzeri Kadîm Geleneklerde Hac, İslâmiyet'in Haccıyla Karşılaştırmalı**, TDV Yayınları, İstanbul.
- ERDEBİLİ Ayetullah El-Uzma Seyyid Abdulkerim Musavi; (2010), **Tam İlmihal**, Göksu Matbaa, İstanbul.
- ERDOĞAN, Mehmet; (2005), **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- FIĞLALI Ethem Ruhi; (1986), **İmamiye Şîası**, Selçuk Yayınları, İstanbul.
- GÜNALTAY Mehmet Şemseddin; (2013), **İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- HAC H. Kemal; (1334), **Cevahirü'l-Kelam fi Beyan-ı Akaidi'l-İslâm**, Kastamonu Vilayet Matbaası, İXX, Kastamonu.
- HAMİDULLAH Muhammed; (1972), **Rasûlullah Muhammed**, çev. Salih Tuğ, İrfan Yayınları, İstanbul.
- HARMAN Ömer Faruk; (1998), "Hac", DİA, Ankara.
- HİZMETLİ Sabri; (1991), **İslâm Tarihi**, AÜİFY, Ankara.
- HUÎ Ebû'l Kasım; (1990), **Ca'ferî Fıkında Hac Nasıl Yapılır?** Çev. Hüseyin Yeşil, Ankara.
- HURR el-Âmilî el-Meşgarî; (2018), **Vesail'uş-Şîa**, el-Mektebet'ul İslâmiyye, Tahran.
- HÜRR'Ü AMULÎ, Muhammed bin Hasan; (2005), **Vesailu's-Şîa**, el-Mektebetü'l-İslâmî, Kum.
- HÜSEYİN BİN MUHAMMED, Said b. Abdülgani el-Mekkî el-Hanefî; (2009), **Haşiyetu irşadi's-sari ila menasiki'l-Molla Ali el-Kari ale'l-mesleki'l-mütekassıt fi'l-menseki'l-mütevassıt**, Müessesetü'r-Reyyan, Beyrut.
- İBN-İ ABİDİN, **Reddü'l-Muhtar Ale'd-Dürrü'l-Muhtar**; (1983), Şamil Yayın Evi, İstanbul.
- İBN HAZM EBÛ MUHAMMED, Ali b. Ahmed; (1998), **el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal**, Beyrût.
- İRFAN Abdülhamid; (2011), **İslâm'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları**, (Çev. Mustafa Saim Yeprem), TDV Yayınları, Ankara.
- KAHAYEV Amir; (2011), **Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin hayatı, eserleri ve usulü fıkıhla alakalı el-'Udde eserinde delil anlayışı**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- KARAMAN Hayreddin., KARAGÖZ İ., PAÇACI İ., CANBULAT M., GELİŞGEN A. ve URAL İ.; (2006), **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, DİB Yayınları, Ankara.
- KARAMAN Hayreddin., ÖZEK A., DÖNMEZ KAFİ İ., ÇAĞRICI M., GÜMÜŞ S.; (2010), **Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meali**, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- KARAMAN Hayreddin; (1993), “Caferiyye”, **DİA**, VII, İstanbul.
- KÂSÂNÎ Alâuddin Ebû Bekr b. Mes'ud; (1986), **Bedâi'u's-Sanâi fî Tertîbi's-Şerâi**, Dâru'l-Kutubi'l İlmiyye, Beyrût.
- KAYMAL Cansu; (2017), **Şîa'da İmamet Meselesi ve Egemenlik**, Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, II, Bilecik.
- KESKİN Halife; (2000), **Kendi Kaynakları Işığında Şîa İnanç Esasları**, İstanbul.
- KUMMÎ İbn Bâbeveyh; (1978), **Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali Risaletü'l-İ'tikâdâtî'l-İmamiyye**, Çev: Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- KUTLUAY Yaşar; (1965), **İslâm ve Yahudi Mezhepleri**, Anka Yayınları, Ankara.
- MAVSİLÎ Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd; (1998), **El-İhtiyar Li-Ta'lîf'l-Muhtar**, Ümit Yayınları, I, İstanbul.
- MECLİSÎ Muhammed Bakır; (1983), **Biharu'l-Envar**, el-Vefa Müessesesi, Beyrût.
- MERGİNÂNÎ Burhanüddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebû Bekir; (2000), **Hidaye Tercümesi**, Kahraman Yayınları, I, İstanbul.
- NASSÂR Mahmud Muhammed Mahmud Hasan; (1990), **Tebyîzu's-Sahife bi-Menâkıbi Ebî Hanîfe**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût.
- OKUMUŞ, Ejder; (2003) **Toplumsal Değişme ve Din**, İnsan Yayınları, İstanbul.
- ONAT Hasan; (1997), **Şiîliğin Doğuşu Meselesi**, AÜİFD, XXXVI, Ankara.
- ÖZARSLAN Selim; (2016), **Kerbelâ Olayının Şîî İnançlar Üzerindeki Etkisi**, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.36, Şanlıurfa.
- ÖZARSLAN Selim; (2016), **Ehl-i Sünnet'e Göre Hz. Ali**, Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yozgat.
- ÖZAYDIN Abdülkerim; (1996), “Hac”, **DİA**, Ankara.
- ÖZEN Âdem; (2001), **Yahudilikte İbadet**, Ayışığı Kitapları, İstanbul.
- ÖZKAN Ali Rafet; (2003), **Dinlerde Kurban Kültürü**, Akçağ Yayınları, Ankara.

- PEKCAN Ali; (2012), **İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin Kişisel ve Toplumsal Yaşamına Bir Bakış**, İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi (İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe Özel Sayısı), Mehîr Vakfı, Konya.
- RAZÎ Seyyid; (2001), **Nehc'ül-Belaga İmam Ali (a.s)'ın Hutbeleri, Mektupları ve Hikmetli Sözleri**, Çev. Kadir Çelik, Ferec Yayınları, Almanya.
- RIZA Reşid; (1923), **Tefsîru'l-Menâr**, Daru'l-Fikr, Kahire.
- SAĞİRCİ Esad Muhammed; (2010), **el-Fıkhu'l-Hanefî ve Edilletuh**, Çevr. Ahmet Mayalı, Karınca Polen Yayınları, İstanbul.
- SANKAYA, Mehmet Saffet; (2001), **İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler**, Isparta.
- SARIKÇIOĞLU Ekrem; (2002), **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- SAYMERÎ Hüseyin ibn Ali; (1985), **Ahbâru Ebî Hanîfe ve Ashâbihî. Alemu'l-Kutub**, Beyrût.
- ŞEHRİSTANÎ; (2005), **el-Milel ve'n-Nihal**, Ensar Yayınları, trc. Mustafa Öz, İstanbul.
- ŞENTÜRK Habil; (2008), **İbadet Psikolojisi**, İz Yayıncılık, İstanbul.
- SYAMSUDDIN Sahiron; (2003), **Ebû Hanîfe'nin Haber-i Vahid'i Delil Olarak Kullanması** (Çev: Yrd. Doç. Dr. A. Kadir EVGİN), KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2, Kahramanmaraş.
- TABATAÎ Allame Seyyid Muhammed Hüseyin; (2009), **Tüm Boyutlarıyla İslâm'da Şîa**, Çev. Kadir Akaras-Abbas Kazımî, Kevser Yayıncılık, İstanbul.
- TOPALOĞLU Bekir; (2012), **İslâm'da İnanç Esasları**, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- TÜMER Günay, KÜÇÜK Abdurrahman; (1993), **Dinler Tarihi**, Ankara.
- UZUN Şerife; (2007), **Türk İslâm Edebiyatında Hac ve Kurban Motifleri (Şair Sultanlar Örneği)** Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- ÜZÜM İlyas; (1993), **İnanç Esasları Açısından Türkiye'de Ca'ferîlik**, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ZÜHAYLÎ Vehbe; (1992), **İslâm Fıkhi Ansiklopedisi**, İstanbul

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı : Mehmet Ali YİĞİT
Doğum Yeri ve Tarihi : Akyazı / Sakarya, 15.05. 1980

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans Öğrenimi : Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller :
Bilimsel Faaliyetler :

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar : Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

Telefon : 0507 6512840
e-Posta Adresi : myigit5454@hotmail.com
Tarih :23.08.2019